AFYONKARAHİSAR

I. TÜRK TARİHİ SEMPOZYUMU

TÜRKLERDE DEVLET

BİLDİRİLER

19-21 Ekim 2017

İstanbul 2018

T.C.
Orman ve Su İşleri
Bakanlığı

I. Türk Tarihi Sempozyumu
19-21 Ekim 2017
Afyonkarahisar

Doğa Koruma ve
Millî Parklar
Genel Müdürlüğü

Tarih-Kültür Serisi: 2

Proje Yöneticisi
Nurettin TAŞ
T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı
Doğa Koruma ve Millî Parklar Genel Müdürü

Kapak Tasarımı ve Grafik
Vahdettin ATİK

ISBN: 978-605-9550-18-5

Baskı
Seçil Ofset
100. Yıl Mah. MAS-SİT Matbaacılar Sitesi 4. Cad. No: 77 Bağcılar-İstanbul
Tel: 0212 629 06 15
www.secilofset.com

AFYONKARAHİSAR

I. TÜRK TARİHİ SEMPOZYUMU

TÜRKLERDE DEVLET

BİLDİRİLER

19-21 Ekim 2017

Editörler
Hayrunnisa ALAN
Ali AHMETBEYOĞLU
Uğur DEMİR
Adnan BAYCAR

İstanbul 2018

Yürütme Kurulu

Dr. Adnan Baycar
Prof. Dr. Hayrunnisa Alan
Dr. Öğr. Üyesi Ali Ahmetbeyoğlu
Doç. Dr. Uğur Demir

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Erhan Afyoncu
Prof. Dr. Mahmut Ak
Prof. Dr. Vahdettin Engin
Prof. Dr. Nihat Öztoprak
Prof. Dr. Mustafa S. Küçükaşcı
Prof. Dr. Leyla Coşan
Prof. Dr. Tanju Oral
Prof. Dr. Ömer Say
Prof. Dr. Abdullah Gündoğdu
Prof. Dr. Üçler Bulduk
Prof. Dr. Cezmi Eraslan
Prof. Dr. Mustafa Delican
Prof. Dr. Abdulkadir Emeksiz
Prof. Dr. İlyas Topsakal
Doç. Dr. Dinçer Koç
Doç. Dr. Abdurrahman Bozkurt
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Erhan Güllü
Dr. Öğr. Üyesi Feyzullah Uygur

İçindekiler

İçindekiler 7

Sempozyum Açılış Konuşmaları

Prof. Dr. Veysel EROĞLU 9

Nurettin TAŞ 15

Takdim 23

Devlet / Prof. Dr. Şaban Teoman DURALI 27

Türk Hukuk Tarihinde Devlet ve Hukuk /
Prof. Dr. Mehmet Âkif AYDIN 47

Modern Devletin Oluşum Süreci: Osmanlı Siyasi Düşüncesi
Perspektifinden Bazı Tespitler / Prof. Dr. Tahsin GÖRGÜN 55

Türklerde Devlet Kurma Biçimi (Modern Öncesi Dönem) /
Prof. Dr. Hayrunnisa ALAN 79

Gök Türk Devlet Modeli / Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL 111

Avrupa Hunlarında İdari Yapı /
Dr. Öğr. Üyesi Ali AHMETBEYOĞLU 135

Selçuklular Döneminde Devlet / Prof. Dr. Gülay ÖĞÜN BEZER 153

Timurlu Devlet Yapısı / Prof. Dr. Musa Şamil YÜKSEL 159

Diplomatik Mektuplarda Hakimiyetin Yansıması (18 Yüzyıl Buhara
Hanlıkı Dönemi) / Dr. Gulchekhrakhon SULTONOVA 187

İlhanlılar'da Hükümranlık Telâkkisi ve Hükümdar Algısı /
Prof. Dr. Osman G. ÖZGÜDENLİ 203

Hindistan'da Babürlü Devleti Ve Tarihteki Yeri /
Prof. Dr. Azmi ÖZCAN 233

XV-XVI. Yüzyıl Kroniklerinde Osmanlı İmparatorluğu Tasavvuru / Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÖNAL 239

Osmanlılarda Devlet (17-18. Yüzyıllar): Kanun-ı Kadim'den Nizâm-ı Cedid'e / Prof. Dr. Erhan AFYONCU 275

Osmanlılarda Devlet ve Siyaset (19. Yüzyıl) / Prof. Dr. Azmi ÖZCAN 289

Yasama ve Yürütme İlişkileri Bağlamında Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Evresinde Devlet Teşkilatının Oluşumu (1920-1924) / Doç. Dr. Fatih M. SANCAKTAR 297

Bağımsız Türk Cumhuriyetlerinde (Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan) Devlet Anlayışı / Prof. Dr. Osman YORULMAZ 317

Kırım Hanlığında Devlet Teşkilatı / Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer ÜREKLİ 327

Çin'in Uygur Özerk Bölgesi Sorunu: Asimilasyon ve Entegrasyon / Doç. Dr. Erkin EKREM 349

Ortadoğu (Irak-Suriye-İran) Türklüğü ve Osmanlı'dan Günümüze Devletle Olan İlişkileri / Prof. Dr. Davut HUT 377

Semâvî Devletin İlâhî ve Dünyevî Manzarası: Medînetü'l-Fâdıla ve Kutadgu Bilig / Prof. Dr. Fatih M. ŞEKER 407

XVI-XIX. Yüzyılın Sonlarında Orta Asya'da Yazılan Nasihatnâmeler: Gelenek ve Özellikleri / Dr. Nargizahon HİDİROVA 423

Klasik Dönem Osmanlı Siyasetnamelerinde Devlet ve Yönetim / Prof. Dr. Mehmet ÖZ 431

Osmanlı'da Ulema ve Devlet / Prof. Dr. Mehmet İPŞİRLİ 447

Türklerde Boy Teşkilatı / Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ 465

Türklerde Devlet ve Hâkimiyet Düşüncesi Üzerine Bir Değerlendirme / Prof. Dr. Saadettin Yağmur GÖMEÇ 471

İslam Öncesi Türk Devletlerinde Hükümdar Unvanları ve Alâmetleri / Doç. Dr. Kürşat YILDIRIM 491

İlk Müslüman Türk Devletlerinde Hanedan Üyelerinin Unvanları / Dr. Öğr. Üyesi Sadi S. KUCUR 497

Kapanış ve Değerlendirme 517

XV-XVI. Yüzyıl Korniklerinde Osmanlı İmparatorluğu Tasavvuru

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÖNAL
(Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)

Osmanlı İmparatorluğu için XIV-XVI. asırlar, bir Türkmen boyunun evvela kendisine bir vatan temin etme arayışını ve müteakiben bu yeni araziden yola çıkarak merkezî bir imparatorluk tesis etme teşebbüsünü ifade eder. Mezkûr değişim, dünya tarihinde yaşanan ikinci cihan-şümûl imparatorluk tecrübesine vücut vermiş ve aynı zamanda bütün Türk tarihi için de en mütekâmil manâda bir devlet yapısını meydana getirmiştir. Bu süreçlerle ilgili birçok husus hâlâ tartışılmaya devam etse ve daha uzun yıllar devam edecek olsa da bu vakıa tarihin bir hakikatini temsil eder.

Osmanlılar, devletleşme sürecini, hangi saiklerin etkisiyle olduğu tartışılsa da, oldukça kısa bir süre zarfında tamamlandılar. Daha siyaset sahnesine çıkmaya başladıkları tarihlerden itibaren bir devlet iddia ve idealine, bunun tahakkuku için "lüzumlu gördükleri müesseseleri kurmalarına imkân sağlayacak olan bir tecrübe birikimine ve gelenek potansiyeline sahiptiler"[1]. Osmanlı'nın imparatorluk fikri doğu ve batı tecrübeleri üzerine inşa edildi, fakat ortaya çıkan yapı ne daha önceki Türk-İslâm devletlerine ne de bir imparatorluk olarak Roma'ya benziyordu. Osmanlı'nın ortaya koyduğu bu tecrübe birçok noktada, tipik bir doğulu despotizm ya da "sultanizm" olarak tarif/tahrif edilemeyecek kadar[2], nevi şahsına münhasır hususiyetler taşıyordu.

1 Fahri Unan, "Osmanlı Resmî Düşüncesinin 'İlmiye Tarîki' İçindeki Etkileri: Patronaj İlişkileri", *Türk Yurdu*, XI/45 (Ankara, Mayıs 1991), s. 33.

2 Halil İnalcık, "Sultanizm" Üzerine Yorumlar: Max Weber'in Osmanlı Siyasal Sistemi Tiplemesi", *Toplum ve Ekonomi*, VII (Ekim 1994), 3-25.

Mehmet Genç, Osmanlı İmparatorluğu hakkında şöyle bir tespitte bulunur[3]: "Bu kadar uzun süre, üstelik tarihin ters istikametinde katastrofik denebilecek değişmelerine direnebilen düzenin, tesadüfen ve kendiliğinden oluşmadığı da muhakkaktır. Osmanlılar sanki, kendilerinden önce gelip geçmiş devletleri yıkılmaya götüren muhtemel tehlike unsurlarını dikkatle ayıklayarak yavaş yavaş, bir heykeltraş sabrı ve titizliği ile adeta ölümsüz bir düzeni inşa etmek istemiş gibidirler. Osmanlı tarihi ile ciddi olarak ilgilenen birçok tarihçinin paylaştığı bu izlenimi doğrular görünen bir olgu da şudur: Osmanlılar, kendileri de bunun farkında idiler ve bu sebepten kendilerine "Devlet-i aliyye-i ebed-müddet" adını vermekte, İslâmî tevazularına rağmen, tereddüt etmemişlerdir".

Filhakika Osmanlılar, vücut verdikleri devletin farkında mı idiler? Böyle bir sualin cevabı, şüphesiz ki geniş bir tedkikâta muhtaçtır. Bu minvalde, Osmanlıların az ya da çok tevârüs ettikleri kadîm İran, Hind, Grek-Roma, Türk-Moğol ve İslâm devlet gelenekleri incelenmiş[4]; XIV-XVI. asırlarda Osmanlı muhitlerinde tercüme veya telif suretinde kaleme alınan siyasetnâme, bu muhtevadaki layiha, ıslahatnâme vs. gibi eserlerin tahlili yapılmış[5]; kitabî kaynaklara

3 Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2000, s. 78-79.

4 Mesela bkz. Fuat Köprülü, *Bizans Müessseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, İstanbul 2002; Halil İnalcık, "Kutadgu Bilig'de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri", *Reşid Rahmeti Arat İçin*, Ankara 1966, s. 259-271; Halil İnalcık, "Osmanlılar'da Saltanat Verâseti Usûlü ve Türk Hakimiyet Telâkkisiyle İlgisi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, XIV/1 (Ankara 1959), s. 69-94; Yusuf Oğuzoğlu, *Osmanlı Devlet Anlayışı*, İstanbul 2000, s. 12-24, 161-209; H. Hüseyin Adalıoğlu, "Siyasetnamelerin Klasik Kaynakları" *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, V/2 (Eskişehir 2004), s. 43-52.

5 Bu neviden eserlere dair geniş bilgi ve ilgili literatür için bkz. Ahmet Uğur, *Osmanlı Siyaset-nâmeleri*, Kayseri 1987; Coşkun Yılmaz, *XVI. ve XVII. Yüzyıl Islahatnâmelerine Göre Osmanlılarda Siyaset ve Toplum Düşüncesi*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Sakarya 2002; Mehmet Öz, *Kanun-ı Kadîmin Peşinde, Osmanlı'da "Çözülme" ve Gelenekçi Yorumcuları*, İstanbul 2015; Mehmet Öz, "Klasik Dönem Osmanlı Siyasi Düşüncesi: Tarihi Temeller ve Ana İlkeler", *İslâmî Araştırmalar*, XII/1 (Ankara 1999), s. 27-39; Ahmet Altay, "Klâsik Dönem Osmanlı Siyasetnâme Geleneğine Genel Bir Bakış", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/3 Summer 2011*, Turkey, http://turkishstudies.net/Makaleler/1679544216_116_ahmet_altay.pdf, s. 1795-1809. Osmanlı siyasetnâmelerinde ve bu muhtevadaki eserlerdeki devlet fikrine dair etraflı bilgi Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu, Klasik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, İstanbul 2003, s. 71-75; Halil İnalcık, "Tursun Bey, Historian of Mehmed the Conquerors' Time", *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, 69 (1977), 55-71; Yusuf Oğuzoğlu, *Osmanlı Devlet Anlayışı*, 27-157; Fahri Unan, *İdeal Cemiyet, İdeal Hükümdar, İdeal Devlet -Kınalı-zâde Ali'nin Medîne-i Fâzılası-*, İstanbul 2004; Fahri Unan, "Bir XIV. Yüzyıl Yazarının Kaleminden Çağının 'Devlet İdâresi ve İdeal Devlet Adamı' Anlayışı", *Koomduk İlimder Jurnalı/Sosyal Bilimler Dergisi* (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi), sa: 2 (2001), s. 314-339; Mustafa Çağrıcı, "Kınalızâde'de Siyaset Ahlâkı", *Uluslararası Kınalızâde Ailesi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Isparta 2014, s. 57-73; Enver Uysal, "Kınalızâde'nin Siyaset Felsefesi", *Uluslararası Kınalızâde Ailesi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Isparta 2014, 519-533; Şefaettin Severcan, "Âlî'nin Siyaset Felsefesi", *İslamiyat*, II/4 (Ankara 1999), s. 123-144.

6 Mesela bkz. Halil İnalcık, *Klasik Çağ*, s. 83-122; Abdüllatif Armağan, "Klasik Dönemde Osmanlılarda Devlet Yönetim Anlayışına Dair Bazı Düşünceler", *Akademik Bakış*, V/9 (Ankara 2011), s. 139-156.

7 Bilhassa Osmanlı siyaset söyleminin ve sisteminin ana mefhumlarından adalet hususunda şu çalışmalar bu minvalde değerlendirilebirlir, Halil İnalcık, "Adaletnâmeler", *Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, II/3-4 (1965, basımı 1967), s. 49-145; Halil İnalcık, "Adaletnâme", *DİA*, I, 346-347; Halil İnalcık, "Şikâyet hakkı: 'Arz-i Hâl ve 'Arz-i Mahzar'lar", *Osmanlı Araştırmaları*, VII-VIII (1988), s. 33-54; Halil İnalcık, *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet*, İstanbul 2000.

8 Mesela bkz. Ergin Ergül, "Jean Bodin'in Devlet Teorisi Üzerindeki Osmanlı Etkisi", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XX/1 (Ankara 2016), s. 303-346; Fatih Demirci, "Devlet Adamlarına İki Nasihat Örneği: Kınalızâde Ali Efendi ve Machiavelli", *Uluslararası Kınalızâde Ailesi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Isparta 2014, s. 535-547.

akseden devlet fikrinin ne kadarıyla benimsendiğinin tespiti için bizatihî Osmanlı müesseselerinin yapısı[6] ve ürettiği külliyatlı vesikalar tedkik edilmiş[7]; Osmanlılar ile muasırlarının, devlet gelenekleri ve düşünceleri mukayese olunmuştur[8]. Bu çalışmada ise Ahmedî'den başlamak üzere, Osmanlı Devleti'nin zuhurundan itibarenki tarihini kaleme alan müelliflerin devletlerini nasıl tarif ve tavsif ettikleri incelenmeye çalışılacaktır. Bunlara ilaveten, Yanık seferini konu edindiği eserinde Osmanlıların diğer devletlerden üstünlüğüne dair bir bölüm kaleme alan Taliki-zâde Mehmed Subhî de çalışmaya dâhil edilmiştir.

I) Ahmedî'ye Göre Osmanlı Devleti

XV. asrın başlarında, devletin Ankara bozgunu sonrasında büyük bir buhrana sürüklendiği günlerde, günümüze ulaşmış ilk yazılı Osmanlı tarihini kaleme alan Ahmedî, İskender'den itibaren dünyada hüküm sahibi olmuş devletlerden ve hükümdarlardan bahsettikten sonra, sözü Âl-i Osman'ın teessüs ettirdiği devlete getirir. Bu devlet, kelimenin tek ve tam mânâsıyla yeni ve diğerlerinden farklıdır[9]:

"Ol melikler ki -anları zikr eyledüm
Hâletin ü sîretini söyledüm

Kimi kâfirdi, kimi ehl-i sitem
Kahr idi anlarda bîş ü mihr kem

Ol Moğol sultanlarınun hâlini
Niceyidi dinle, gel ahvâlini

Etmediler anı kim Cingîz Han
Zulmdan eder idi halka 'ayân

Zulm etdiler, velî kanûn ile
Ellerin boyamadılar hûn ile

Zulm kim kanûn u zabt ile olur
Adl bigi halka ol âsân gelür

Vardur ol sözlerde bize çok zelel
Eydelüm şimdi -anı ki -anda yok halel

Çün anıldı ol kamu ehl-i sitem
Zikre getürelüm ehl-i 'adli hem.

Analum ol begleri kim serteser
Hem müsülmân idiler hem dâdger.

Kamusınun işi kâfirle cidâl,
Geydügi vü yedügi mâlı helâl.

9 Ahmedî, "Dâstân ve Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osmân", haz. Çiftçioğlu N. Atsız (*Osmanlı Tarihleri*, I, İstanbul 1947, içinde), s. 6.

Bu kitâba eydelüm anı hitâm
Kim anunla ola bu nâme tamâm"

Ahmedî, "hem Müslüman hem âdil beyler" beyler eliyle tesis edilen bu devletin tarihini de bilinçli bir tercihle "Gazavatnâme" ve "Dâsıtân" nâmıyla kaleme alır ve "Gaziler sonra nişe anıldı, anlar aşağa niçün geldi" diye kendisine itiraz etmememiz için şu izahâtta bulunur[10]:

"Sonra gelen ön gelenden yeg olur
Fikri olan bunı kim derem bilür

Verdi Hak insâna feyz itdükde cûd
Kudret ü 'akl ü hayât ü hem vücûd

'Akl ol üçden yegreg idi bîgümân
Lâcerem sonra-oldı anlardan 'ayân

Sonra geldi enbiyâdan ol Resûl
Hâtem oldı vü kamudan eşref ol

Dört kitabun sonı Kur'ândur gelen
Fazl ile-oldur anlara nâsih olan.

Kamudan çün sonra geldi âdemî
Fazl ile oldı kamunun hâtemi

Pâdişâh aşağa, yukaru 'alem.
Ol 'alemden pâdişâh olur mı kem

Dürr-i meknûn bahr ka'rında olur
Üç has ü hâşâk yukaru gelür

Tebbet ile Kul huvallâhü ahad
Bu söze hüccet ki yokdur ana red"

Şairin bu girizgâhı, kendisini mazur gösterme gayretinden ziyade, tanıtacağı devletin meşru ve mütekâmil olduğuna inancının tezahürü olarak okunmalıdır. Zira Ahmedî, öncelikle, yine bir gazi olarak tavsif ettiği Sultan Alâeddin'in, maiyetinde Gündüzalp ve Ertuğrul Gazi

10 Ahmedî, s. 7.

ile Gökalp ve Oğuz'dan çok kişiyle birlikte gaza niyetiyle Konya'dan Sultanönü'ne gelmesinden itibaren tarihî hadiseleri anlatmaya başlayarak Osmanlı Devleti'ni özelde Türkiye Selçuklu Devleti'nin genelde Türk devletlerinin bir devamı sayar. Sultan Alâeddin'in Tatarlarla savaşmak için "uc"dan ayrılması gerekince bu havaliyi "ehl-i küfre" karşı gece-gündüz gaza etmek üzere Ertuğrul'a verdiğini söyleyerek bir kez daha bu devamlılığı vurguladığı gibi Ertuğrul Gazi'yi ve elbette onun şahsında haleflerini birer asi yahud gasıp değil Selçuklu sultanın kendi yerine seçtiği halefleri ve mirasçıları olarak takdim eder. Mamafih müellif, sadece vârisliği bir devletin teşekkülü için yeterli görmez; Ertuğrul Gazi, Sultan Alâeddin uc'dan gittikten sonra kendisine "uyan" gönül birliği ettiği pek çok kişi ile Söğüt-ili'ni kılıcıyla fetheder. Ahmedî, yine de Ertuğrul Gazi'yi sadece ismi ile yâd etmek suretiyle henüz uc'daki gazilerden birisi olarak tavsif eder. Onun yerine geçen oğlu Osman ise "bir ulu gazi" olmuş; Bilecik'i, İnegöl'ü, Köprühisar'ı, "az zamanda çok vilâyet"i fethetmiş; Bursa ve İznik'i muhasara, fakat bunları alamadan vefat etmiştir. Müellif, Osman Gazi'yi "emir" ünvanıyla anarak, onun bütün bu faaliyetleri ile artık beyliğin kılıç ve gaza hakkı olarak tarih sahnesine çıktığını ilan eder.

Orhan Gazi devri ise Ahmedî'de büsbütün bir tekâmül safhasıdır: "Ehl-i kerâmetin, Ur han" dediği ve "Hakk'ın pâdişâh ettiği" Orhan Gazi, yaptığı gazalarla; "dâr-ı hayrı", "mescid ü mihrâb" ile âbâd etmesiyle; maiyetindeki yoksulların az zamanda "mülûk" olmalarıyla; her taraftan ilim ehlinin gelip etrafında toplanarak "din nedürü, şer'i takrir" etmeleri ve kendisinden "murâd" bulmaları ile "key ulu beg" oldu. Dolayısıyla Orhan Gazi ile birlikte devlet tebellür ve bütün bu başarılarla âdil ve ebedî bir nizâm tecessüm etti:

"Oldı 'âlî, câvidân râyât-ı dîn
Oldı zâhir tâ-ebed âyât-ı dîn

Munsıf idi Orhan ü dâdger
Unıdıldı-anun ile 'adl-i Ömer

Kanda kim 'Osmâniler 'adli ola
Orada 'adl-i Ömer nişe-anıla"

Ahmedî'nin eserinde, "Hem şecâat, hem sehâvet, hem siyâset, hem riyâset ehli" olarak tavsif ettiği Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye geçişine

ve buradaki fütûhâtına babası Orhan Gazi'nin faaliyetlerinden daha fazla yer verir ki, bu tavrı mezkûr gelişmenin Osmanlı Devleti'nin tarihî tekâmülüne nasıl bir ivme ve istikâmet kazandırdığının farkında olduğunun tezâhürüdür[11].

Şairimiz, I. Murad devrini anlatırken, bir kıssa nakledip sözü yine Osmanlı Devleti'nin İslâm tarihindeki yerine getirir[12]:

"Âl-i Osmanun çün ihlâsı-oldı hâs
Buldılar Hak hazretinde ihtisâs

Kanda vardılar ise yol buldılar
Eller alıb halka galib oldılar

Olsa ihlâsında anlarun zelel
Düşeyidi-işlerine bir kez halel

Ey tevârîhi bilen kişi 'ayân
Bilür isen eylegil bana beyân

Kim kopalıdan Muhammed ümmeti
Kim olardurur Halîlün milleti

Farz olalı bu halk üzre cihâd
Bunlarun gibi kim etdi ictihâd

Kâfir elinden bu mikdâr el ve şehr
Alıban kıldı mülûkin cümle kahr

Ümmetî ta'lû ve lâ tu'lâ deyen
Bunlarun-çün dedi, pes fikr eyle sen".

Buraya kadar hülâseten naklettiklerimizden anlaşılacağı üzere Ahmedî, Osmanlı İmparatorluğu'nu hususî vasıflara haiz bir devlet olarak nitelendirmektedir. Böyle bir tarifin sadece müellifin tercihinden mi ibaret mi olduğu yoksa az ya da çok Osmanlıların zihnindeki bir kabule mi işaret ettiği Ahmedî'nin Osmanlı Devleti'nin teşekkül ve tekâmülünü izah ederken vurguladığı bu kavramların diğer müellifler tarafından nasıl ele alındığını incelemekle mümkün olacaktır.

11 Ahmedî, s. 9-14.
12 Ahmedî, s. 19.

II) Diğer Müelliflere Göre Osmanlı Devleti

1) Hükümdar Soyuna Mensup Bir Hanedanın Tesis Ettiği Devlet

Ahmedî'nin sadece birkaç kelime ile atıfta bulunduğu Osmanlı hanedanının menşei hususunda muahhar Osmanlı müellifleri, Türk hükümrânlık telâkkisi dâhilinde, Oğuz geleneği bağlantısını hassaten vurgularlar. Âl-i Osman'ın ilk defa II. Murad zamanında Yazıcızâde Ali'de görülen Kayı boyuna mensubiyeti iddiası, Fatih devrinde Şükrullah, Enverî ve Nişancı Mehmed Paşa'nın eserlerindeki Oğuz Han'ı da kapsayacak şekilde Hz. Nuh'a uzanan şecereleri ile belirginleştirilmiştir. Kezâ Kayı boyu damgası padişahlar tarafından sikkelerde ve birtakım eşyada kullanılmış, Oğuz ata vurgusu Âl-i Osman'ın nesebini açıklamak isteyen hemen bütün müelliflerce tekrarlanmıştır[13]. Bu neviden söylem ve uygulamaları, şüphesiz ki kendi zamanının ve zeminin şartları dâhilinde değerlendirmek elzemdir. Lâkin Âl-i Osman ile Oğuz Han arasında böyle bir nesep bağı kurulması/aranmasındaki maksadı, bütünüyle "efsane" yahud "propaganda" ya da "sahte bir kimlik inşası" gayesine matuf ilan etmek yeterli olmayacaktır[14].

Osmanlı müellifinin zihninde, hükümranlık hakkına sahip olmak için kadîm bir hükümdar soyuna mensup olmanın ne denli önem arzettiği, *Oruç Tarihi*'ndeki şu sözlerden anlaşılabilir[15]: "Yıldırım Han Malâtıyye'yi Türkmen'den aldı, Divrig'i Kürdlerden aldı, Behisti dahı. Zîrâ, bunlar kadîmî pâdişâh degüllerdi. Ertana Beg'den sonra ol vilâyeti bunlar almışlardı, hükm itmişler idi. Anun içün Yıldırım Han ol vilâyetleri almışıdı".

Oruç bin Âdil'in Yıldırım Bâyezid karşısında Malatya, Divriği ve Behisni'deki mahalli beylerde bir noksanlık olarak gördüğü bu "kadîmî

13 Colin İmber, "Osmanlı Hanedan Efsanesi", çev. Fatma Acun, *Söğüt'ten İstanbul'a*, haz. Oktay Özel-Mehmet Öz, Ankara 1999, s. 255-261; Halil İnalcık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481)*, İstanbul 2010, s. 18-21.

14 Bu hususta bkz. Feridun M. Emecen, "Kayılar ve Osmanlılar: Sahte Bir Kimlik İnşası Mı?", *Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri, 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, ed. Tufan Gündüz-Mikail Cengiz, Ankara 2015, s. 237-244.

15 *Oruç Beğ Tarihi (Osmanlı Tarihi-1288-1502)*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2007, s. 37. Benzer ifadeler için bkz. Âşıkpaşa-zâde, s. 142; Neşrî, s. 154.

padişahlık", eserini onunla aynı tarihlerde, II. Bâyezid devrinde kaleme alan Kemal tarafından ise Osmanlı hükümdarları için bir methiye olarak dile getirilir[16]:

"Ki Osman dedesin sorarsan iy can
Ki Yâfes-oglı Nûh iy şâh-ı devrân

Yigirmi üç atanun yâdigârı
Şehinşâhdur bularun cümle varı"

Muhtemelen II. Bâyezid devrine ait bir *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman* da Osman Gazi'nin beyliğe "seçilmesi"ni yine nesebi ile izah etmekte, bu suretle "galebe" ile zaptedilmiş hükümranlık hakkının asıl sahiplerine iade olunduğunu söylemektedir[17]:

"Âl-i 'Osmân'un evsâf-ı hamîdeleridür ki sâyir selâtînde ol cemi'iyyet yoğ idi. Selâtîn-i mezkûre Oğuz Hân oğlanlarından Kayı Hân evlâdındandur. Ve Kayı Hân, Oğuz Hân'un ulu oğlı idi ve Oğuz Hân şöyle vasiyyet itmiş idi ki kendüden sonra hân, Kayı ola idi. Andan sonra Kayı'nun evlâdı ola; mâdâm ki anun evlâdından bir kimse ola hânlığa yaraya gayrı tâyifeden hân olmaya idi. Bir nice zamân vasiyyet mûcebince hânlık Kayı neslinde kaldı. Ammâ sonra Selçukîler ve sâyir Türk begleri galebeyle hân oldılar, 'Osman devrine dek. Sonra Selçukîlere nekbet yetişince ulu Türk begleri asıl vasiyyet ile 'amel idüb 'Osman Beg'i kendülere hân eylediler".

Osmanlıların cihanşümul bir imparatorluğa dönüştüğü XVI. asırda dahi müellifler, hanedanın "han oğlu han" olmasıyla iftihar ediyorlardı. Meselâ Hadidî, Kanunî'nin şahsında Âl-i Osman'ı şöyle tavsif eder[18]:

"Şeh-i kişver-güşâ-yı âlem-âra
Selâtîn-i cihana kâr-fermâ

16 *XV. Yüzyıl Tarihçilerinden Kemal, Selâtîn-nâme (1299-1490)*, haz. Necdet Öztürk, Ankara 2001, s. 24.

17 Yaşar Yücel-Halil Erdoğan Cengiz, "Rûhi Tarihi-Oxford Nüshası-Değerlendirme, Metnin Yeni Harflere Çevirisi", *Belgeler*, 18 (Ankara 1992), s. 369-370. Bu eser Rûhi Tarihi olmayıp *Oxford-Bodleain Anonimi*'dir, bkz. Erhan Afyoncu, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Araştırma Rehberi*, İstanbul 2016, s. 13.

18 Hadîdî, *Tevârih-i Âl-i Osman*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul 1991, s. 15-16.

Beni itdi tevârîh ehli âgâh
Neciyyu'l-lah neslidür şehen-şâh

İrer kırk beş atadan aslı Nûh'a
Virür gamdan necâtı bunca ruha

Yazılmuşdur tevârîh içre aslı
Esâmisile irince Nûh'a nesli

Tefekkür it zemân Bihterlerini
Arab şâhı, Acem serverlerini

Birisi bu lu'bi oynayup üter mi
Atası milkini biri tutar mı

Olupdur ced-ber-ced bâ-emr-i Yezdân
Cihân milkine Osman-oğlı sultân"

Kanunî'nin veziriazamı Lütfî Paşa[19], "nesl-i Osman Gazi"nin Yafes aracılığıyla Hz. Nuh'a eriştiğini, Yafes'in "Oğuzlar atası" olduğunu, Oğuz boylarından aşağı ağaları ve hanlarının Kayı Han "cemâ'atı"na mensup olduklarını kaydeder. II. Selim devrinde vefat eden Ramazan-zâde Nişancı Mehmed Paşa[20], meşhur dünya tarihinde Âl-i Osman'ın nesebi hakkında yine Oğuz Han ve Kayı Han'ı da kapsayacak şekilde Hz. Nuh'a uzanan bir şecere verir. III. Murad devri müelliflerinden Mehmed Za'îm[21] ise, Osman Gazi'nin Oğuz Han'a uzanan şeceresini nakleder ve bu nesep bağının önemini, "Oguz Han ulu ve 'azametlü pâdişâh olup ba'de ez-hükm-i Dahhâk-ı mârân cümleten Tâtâr ve Türkmen'e vâlî ve hâkim idi... Dünyâda ne kadar Tâtâr ve Etrâk pâdişâhları var-ise cümlesi Oguz Han neslinden olup silsile-i

19 Lütfi Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman*, neşr. Kayhan Atik, Ankara 2001, s. 153.

20 *Tevkiî Mehmed Paşa'ya Göre Osmanh Tarihi*, haz. Zafer Karakuş, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 1992, s. 2-3.

21 Mehmed Za'îm, *Câmi'ü't-Tevârîh (202a-327b Giriş-Tenkitli Metin-Sözlük-Dizin)*, haz. Ayşe Nur Sır, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2007, s. 137-139. Müellif, Osman Gazi'nin şeceresini *Şeceretü'l-Mülûk* ile *Risâle-i Sübhâtü'l-Ahbâr* isimli eserlerden naklettiğini belirtir.

mütevâtire-ile cümlesinün nesebleri Oguz Han'a çıkar, vallahu a'lem ve ahkem" sözleriyle ifade eder.

XVI. asrın sonlarında Gelibolu Mustafa Âli, Safevî Şahı Muhammed Hudâbende 100, Özbek Hükümdarı Abdullah Han'ın 150, Babürlü Celâleddin Muhammed Ekber Şah ise 200 yıllık birer hanedanın mensubu iken, "güyâ ki bir dûdmânda hâsıl olmuş iki aşîret" olarak adlandırdığı Selçukluların ile Osmanlıların, "hâfi olmaya ki kavm-i Rûm Iys ibn İshâk evlâdından idügi ma'lûm bir kavm-i pâk" olduklarını belirtir. Âl-i Osman'ın, Kayı Han nesline mensup ve "Kayı Han'dan murâd Oguz tâifesi lisânınca Hazret-i Iys bin İshâk" olduğunu yazar. Hz. İshak'ın oğullarından Hz. Yakub'un bütün peygamberlerin ve diğer oğlu Hz. Iys'ın da birçok padişahın atası olduğunun "ekser kütüb-i mu'teberede rivâyet" edildiğini söyleyip Neşrî ile Âşıkpaşa-zâde'deki şecereleri naklederek Osmanlı hanedanının nesep itibariyle kendi zamanındaki diğer Müslüman hanedanlardan üstünlüğünü vurgular[22].

Mustafa Âli ile aynı tarihlerde eserini kaleme alan Talikizâde Mehmed Subhî de "âyîn-i selâtîn-i cihân"a atıfla, Âl-i Osman'ın Oğuz Han nesline mensup olmasını Osmanlıların üstünlük sebeplerinden birisi addeder[23]:

"On beşinci hâssa şeref-i haseb[-ü-]nesebdür. Zîrâ âyîn-i selâtîn-i cihân ve âzîn-i havâkîn-i kihân budur ki, nesl-i selâtîninden olmayana itâ'at itmezlerdi. Şöyle ki nîrû-yı tedbir ve bâzu-yı şimşirle pâdişâh dahi olsa, yine nesl-i selâtînden bir pâdişâh nâmını tuğrasında îrâd eyleyüb, pâdişâhlık iderlerdi. On dört tabaka selâtin ki gelmişlerdur Âl-i 'Abbâsdan berât alub ve müstakill bir lakab almayınca emâret idemezlerdi. Anun çün her pâdişâh tuğrasında "Zahîr-i Emîrü'l-mü'minîn, kasîm-i Emîrü'l-mü'minîn" yazarlardı. Tîmûr nesl-i eslâtinden olmayub, kethüdâ-zâde olmağın ittibâ'-ı nâs içün nesl-i Cengîzden Mahmûd nâm bir şehzâdeyi yanına alub, tuğrasında "Mahmud yarlığından Tîmûr Gûrgân sözimüz" diye yazardı... Âl-i 'Osmân Oguz Kara Hâna irişür...Mezbûr Oguz Hân, ki Kara Hân oglıdur, ki Kara Hân Batu Hân ibn-i Abulca Hândur, ki Yâfes hazretleridür, ki Ebu'l-ervâh Âdem-i

22 Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü'l-ahbâr (Tıpkı basım)*, Ankara 2009, vr. 3a-3b, 7a-7b.

23 *Ta'likî-zâde's Şehnâme-i Hümâyûn, History of the Ottoman Campaign to Hungary 1593-1594*, haz. Christine Woodhead, Berlin 1983, s. 124-127.

sâni Nûh-ı necî –'aleyhi's-selâm oglıdur. Tâ bu 'ahd-i hümâyûna gelince, cedd-ber-cedd hân ibn-i hân dururlar... Bahrü'l-Ensâbda hazret-i Nûha varınca ecdâd-ı 'izâmlarından bir ism yokdur hânlıgla tavsif olınmaya. Tevârihde mezbûrdur ki Oguz Hânun tohmesinden tamâm bin sene saltanat gitmedi. Bu fakîr bu ma'nâyı silsile-i nazmda muntazam kıldum:

Senun ey Hidîv-i hümâyûn-tebâr
Olınsa eger asl-i pâkün şümâr

İrişince tâ Âdem-i sâniye
Havâkîn durur nesl-i 'Osmaniye

Hiç serîr-i saltanat-ı ercümendi tâc-ı husrevânî-yle bülend itmeğe şeref-i neseb-i şâhân-ı vâlâ-haseb gibi nesne olmaz... Sultân Mahmûd Sebüktegin oglıdur; mülûk-ı Benî Sâmânun kulları oğullarındandı. Ba'zı etmekcisi ve ba'zı sipâhândan bir demürcinün evlâdındandur dirler imiş. Ol cihetden 'uyûn-ı a'yânda muhakkar görinürlerdi".

2) Hakedilmiş/Kazanılmış Devlet

Ahmedî'den başlamak üzere devletin teşekkülü safhasına dair bilgi veren Osmanlı müelliflerinin, yine bir gazi olarak yâdettikleri Selçuklu Sultanı Alâeddin ile gerek Ertuğrul Gazi gerekse Osman Gazi arasında irtibat kurdukları görülür. Enverî, bu irtibatı, Osman Gazi'nin dedeleri üzerinden tesis etmiş[24]; Oruç bin Âdil[25] ve bazı *Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman*lar[26] Sultan Alâeddin'in Ertuğrul Gazi'ye "uc"da "yurd" verdiğini ve onu kendi yerine vekil bıraktığını kaydetmişler; Şükrullah[27],

24 *Fatih Devri Kaynaklarından Düstûrnâme-i Enverî, Osmanlı Tarihi Kısmı (1299-1465)*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2003, s. 14-23.

25 *Oruç Beğ Tarihi*, s. 7-12. Bazı nüshalarında Sultan Alâeddin'in Ertuğrul Gazi'ye beylik alâmetleri verdiği zikredilir.

26 *Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman*, neşr. F. Giese, haz. Nihat Azamat, İstanbul 1992, s. 8-9.

27 Şükrullah, *Behçetüttevârîh*, çev. Çiftçioğlu N. Atsız, (*Osmanlı Tarihleri*, I, İstanbul 1947, içinde), s. 52; Şükrullah B. Şihâbeddîn Ahmed B. Zeyneddîn Zekî, *Behçetü't-Tevârih (İnceleme-Metin-Tercüme)*, haz. Hasan Almaz, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2004, s. 358-359. Karacahisar'ı muhasara ettiği sırada Tatarların saldırısını haber alan Sultan Alâeddin'in, maiyetinde bulunan Ertuğrul Gazi'yi

Karamanî Mehmed Paşa[28] ve Kemal[29], Sultan Alâeddin'in Ertuğrul Gazi'ye "yurd" ve onun vefatı üzerine de oğlu Osman Gazi'ye beylik alâmeti verdiğini belirtmişlerdir. Kanunî devrinde eserini kaleme alan Hadidî, Karacahisar'ın fethi akabinde Sultan Alâeddin'in beylik alâmeti olmak üzere Osman Gazi'ye Hz. Peygamberin ak sancağını, Mısır'dan kendisine gönderilen Hz. Osman'ın kılıcını, mehter ve "*gaza*"da binmesi için atlar yolladığını kaydeder[30].

Colin İmber, "gaza önderliğinin Osmanlı hanedanının idaresi için yeterince meşruiyet sağlayamadığını", bu yüzden erken dönem kaynaklarının Sultan Alâeddin ile Ertuğrul Gazi ve Osman Gazi arasında bir irtibat kurmak suretiyle Osmanlıların "diğer Müslüman devletlere karşı, geçmiş ve mevcut saldırılarını haklı gösteren Selçuklu veraseti efsanesi"ni ürettiklerini iddia eder[31]. Ancak bu durumda, eserini XV. asrın başlarında yazan bir müellif (Ahmedî) ile XVI. asrın sonlarında kaleme alan bir müellifinin (Taliki-zâde); Germiyan kökenli bir şair (Enverî) ile bir Osmanlı veziriazamının (Karamanî Mehmed Paşa); merkezî devlet fikrine taraftar bir müftü (İbn-i Kemal) ile bu sisteme karşı tenkitlerini açıkça dile getirmekten çekinmeyen bir dervişin (Âşıkpaşa-zâde) nasıl olup da istisnasız aynı efsanede, üstelik İmber'in anlatımına bakılacak olursa- günden güne tekâmül ettirmek suretiyle birleşebildikleri sorusu karşılıksız kalacaktır.

Esasen mezkûr müelliflerin hadiseleri takdimlerinde, Sultan Alâeddin ile kurulan irtibat, Ertuğrul Gazi yahud Osman Gazi'yi uc'da müstakil bir hükümdar ve onun idare ettiği siyasî-askerî gücü devlet

kaftan giydirip kendi yerine başbuğ tayin ederek buradan ayrıldığını yazar. Ertuğrul Gazi vefat edince de Osman Gazi'ye bir ferman ile birlikte tuğ, davul, kılıç ve kaftan gönderdiğini; Osman Gazi'nin, bunları ayakta karşıladığını, "padişahlık türesince davul" çalındığını kaydeder. Müellife göre "o çağdan beri Osmanlı türesidir: Ne zaman seferde davul çalınsa Osmanoğulları ayakta dururlar"

28 "Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, Osmanlı Sultanları Tarihi", çev. İsmail Hakkı Konyalı (*Osmanlı Tarihleri*, I, İstanbul 1947, içinde), s. 343-345.

29 Kemal, *Selâtîn-nâme*, s. 33-34. Sultan Alâeddin'in Ertuğrul Gazi vefat edince Osman Gazi yanına çağırıp akıncılara "baş" tayin ettiğini, beylik alâmeti olmak üzere de mehter gönderdiğini söyleyip, devamında Şükrullah'daki malumatı tekrarlar.

30 Hadîdî, *Tevârih-i Âl-i Osman*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul 1991, s. 38-39.

31 Colin İmber, "Osmanlı Hanedan Efsanesi", s. 251-255.

hâline getirmemekte, hanedanın ve devletin teşekkülü bu verasetten ziyade gaza ile izah olunmaktadır. Müelliflere göre gerek Ertuğrul Gazi gerekse Osman Gazi, gazi kimlikleri ile temeyyüz ve kendilerine "tevcih" edilen "yurd"dan yola çıkarak gaza ile fethettikleri "il"de kılıç hakkı olarak devletlerini tesis etmişlerdir. Nitekim Edirneli Oruç[32], bu hususu şöyle ifade eder:

"Osmân Gâzî zamânıydı. Er-tonrul dahı ol vakt hayâtda idi. Gıyâseddîn vefât idüp, memleket tefrika oldukda, Er-tonrul ve Osmân Gâzî Karaman'a kasd itseler alurlardı. Ve illâ dirlerdi kim, biz bu ocakdan uyanduk, ol ocaga kasd itmek olmaz. Ve hem bize Hak tarafından ilhâm olupdur kim, gazâdan dönmek olmaz; nasîb bize gazâ mâlından sunuldı diyü. Bu i'tikadı muhkem dutup gazâdan dönmediler, fî-sebîli'llâh gazâ yolında durdılar, çok gazâlar itdiler. Memleketler açmaga başladılar. Şevket ve azamet dutdılar".

Osmanlı Devleti'nin gaza kılıcı ile teessüs ettiği söylemi, en güçlü şekilde Âşıkpaşa-zâde'de karşımıza çıkar[33]. Müellife göre, Ertuğrul Gazi, *"Pes bize dahı lâzım ve vâcibdür kim erün kıymatı ve kadri bilinür vilâyete varavuz. Ve hem biz dahı gazâ edevüz"* diyerek *"kendü neslinden Sultan Alâeddin"*den bir yurd talep etti ve ricasının müspet karşılık bulmasıyla uc'a geldi. Onun zamanında komşularla savaş yapılmadı. Ertuğrul Gazi vefat edince yerine Osman Gazi geçti ve etraftaki tekfurlarla mücadeleye başladı. Ancak bunlarla yaptığı bir savaşta kardeşi şehid düştü. Bunu haber alan Sultan Alâeddin, Karacahisar'ı kuşattı; Osman Gazi de kendisine katıldı. Muhasara devam ederken Tatarların saldırısı haberi gelince Sultan Alâeddin, Osman Gazi çağırıp, *"Oğul, Osman Gazi! Sende saadet nişanları çokdur. Sana ve neslüne âlemde mukabil oha yokdur. Benüm duam ve Allah'ın inayeti ve evliyanun himmeti ve Muhammedün mu'cizâtı senün ile biledir"* deyip kalenin muhasarasını ona havale etti ve kendisi Tatarların üzerine yöneldi. Osman Gazi, birkaç gün içinde kaleyi fethetti ve aldığı ganimetlerden bir kısmını Ak Timur aracılığıyla sultana gönderdi. Sultan Alâeddin de buna mukabil Osman Gazi'ye "sancak" ve birtakım hediye yolladı. Ak Timur ikindi vaktinde sancağı Osman Gazi'ye getirdi. Sancağın teslimi esnasında

32 *Oruç Beğ Tarihi*, s. 11.

33 Aşıkpaşa-zâde, s. 93-98, 103-105. Ayrıca bkz. Emine Sonnur Özcan, "Âşıkpaşazâde Târihi'nde Osmanlı Hâkimiyet Söylemi ve Terminolojisi", *OTAM*, 38 (Güz 2015), s. 141-156.

nevbet vuruldu, bu esnada Osman Gazi ayakta bekledi ve bu usûl sonradan Osmanlı padişahlarına âdet oldu.

Eserinin ilerleyen kısmında bu meseleye tekrar ele alan Âşıkpaşa-zâde, başka bir tablo çizer: Karacahisar'ın fethi akabinde burası bir Müslüman şehri hâline geldi, mescidler yapıldı, pazar kuruldu ve nihayet halk, bir kadı tayinine ve Cuma mescidi yapılmasına dair taleplerini Dursun Fakih aracılığıyla Şeyh Edebali'ye ve onun vasıtasıyla da Osman Gazi'ye ilettiler. Osman Gazi ne yapılması gerektiğini sorunca Dursun Fakih, Selçuklu sultanından izin alınması gerektiğini söyledi. Bunun üzerine Osman Gazi, *"Bu şehiri ben hod kendü kılıcım ile aldum. Bunda sultanun ne dahli var kim andan izin alam. Ona sultanlık veren Allah bana dahı gazâyile hanlık verdi." dedi. "Ve ger minneti şu sancağ ise ben hod dahı sancak götürüb kâfirler ile uğraşdum" der. "Ve ger ol, ben Âl-i Salçukvan der ise, ben hod Gök Alp oğlıyın derin. Ve ger bu vilâyete ben anlardan öndin geldüm der ise, Süleymanşah dedem hod andan evvel geldi" der"*. Halk, bu sözleri kabul etti ve böylece Karacahisar'da ilk hutbe okundu:

Okıtdı hutbeyi kim Gazi Osman
Er Duğrıl oğlı, gazi hanı Osman

Temerrüd ehli kâfiri kırandur
O mü'min leşkerine han Osman

Ki adli, bedli hep dutdı cihanı
'Atası, sâyesi ni'metlü Osman

Harâb eden büti, büthâneleri
İmâret dîn-i İslâm etdi Osman

Münâdiler nidâ eder, saladur
Saâdet bahş eder der geldi Osman

Kuruldı devleti çetri ezelden
Ebed bâki kalur bil nesl-i Osman

Müellife göre, bağımsızlık ilanından sonra Osman Gazi, yine halkın talebi üzerine kanun koyar ve fethettiği yerleri çevresindeki isimler arasında taksim eder:

Bu resme kodı o kanunı Osman
Ki şâkir olan andan gani Subhân

Dedi sultan ki hakdur mülk anundur
Anundur vermeg ile almağ u divân

Halil İnalcık, Âşıkpaşa-zâde'nin eserinin tarihî bir kaynak olarak "nasıl okunması" gerektiğini tahlil[34] ve nasıl kullanılması gerektiğini tatbik etmiştir[35]. Konumuz itibariyle bizim için önemli ve öncelikli olan ise Âşıkpaşa-zâde'nin, Osman Gazi'nin beyliği han sıfatıyla Türk devlet geleneğine göre teşkilatlandırdığını anlatmaya çalışması[36], dolayısıyla müstakil bir hükümdarın ve devletin zuhurunu tarif şeklidir. Âşıkpaşa-zâde, Osman Gazi'nin şahsında, veraseten intikal etmiş, bahşedilmiş ya da gaspedilmiş bir hükümdarlık değil gaza ile hakedilmiş/kazanılmış bir hükümranlık görmektedir. Bu hususun devlet kavramı mevzubahis olduğunda Osmanlı müellifinin zihninde safiyâne/mahirâne bir "kurgu"dan daha fazla ehemmiyeti haiz olduğu, Edirneli Ruhî'ye atfedilen bir *Anonim*'de karşılık bulur. Müellifinin meseleyi Türk-İslâm tarihi çerçevesinde ele alması; Osmanlıların zuhurunu Samanîler, Gazneliler, Selçuklular ve nihayet Harezmşahlarla mukayese etmesi ayrıca dikkat çekicidir[37]:

"Bir dahı bu ki ekser selâtînün saltanatları mukaddemlerine ve beglerine 'özr ile ve Müslümânlara istilâ ve galebe ve kahr ile vâkı' olmuşdur; niteki Horazmşâhîler, Selçukîlere ve Selçukîler, Gaznevîlere ve Gaznevîler, Sâmânîlere ve Timür, Emir Hüseyn'e ve Kara Yûsuf, Sultân Ahmed'e. Ammâ 'Osmân Beg ve âbâ vü ecdâdı bâ-vücûd ki Selçûkîlerün tîmârın ve 'ulûfelerün yemezlerdi. Belki uç memleketinde kâfire kılıc urub gazâya meşgûl olub tâyifelerini mâl-ı ganimet birle beslerlerdi. Selçukîlere fi'l-cümle intisâbları olmagın mâdâm ki Selçukîlerde ism-i saltanat bâkî idi, 'Osmân Beg da'vâ-yı saltanat itmedi. Çünki leşker-i Mogol istilâsı ile Selçukîler bi'l-külliye müste'sil

34 Halil İnalcık, "Âşıkpaşazâde Tarihi Nasıl Okunmalı?", çev. Fahri Unan, *Söğüt'ten İstanbul'a*, haz. Oktay Özel-Mehmet Öz, Ankara 1999, s. 119-145.

35 Mesela bkz. Halil İnalcık, "Osman Gazi'nin İznik (Nicea) Kuşatması ve Bafeus Savaşı", *Söğüt'ten İstanbul'a*, haz. Oktay Özel-Mehmet Öz, Ankara 1999, 301-334.

36 Halil İnalcık, *Kuruluş Dönemi Sultanları*, s. 27-29.

37 Yaşar Yücel-Halil Erdoğan Cengiz, "Rûhi Tarihi-Oxford Nüshası", s. 370.

oldılar ve Müslümânlar hânsuz kaldılar, Oğuz neslinden 'Osmân Beg'ün hânlığa müte'ayyin idügin bilür begler istid'ası ile Müslümânlar maslahatı içün hânlıgı kabûl itdi ve küffâr-ı melâ'ine gazâya meşgûl oldu ve şehirler ve kal'alar feth itdi. Andan sonra evlâdı dahı ol tarîkaya sülûk itdiler. Pes ekser memleketleri kendüler kâfirden feth itdükleridür. Ve hâsılları ekser cizyedendür".

1520'li yıllarda vefat eden Mehmed Neşrî, Osman Gazi'nin şahsında yine "istihkak"la elde edilmiş bir hükümdarlık/devlet tarifi yapar[38]:

"Osmân Gâzî bunlarun zamanında Sultân Alâeddin Keykubâd bin Ferâmürz'den kılıç kuşanup, atası Er-tugrul tarîki üzerine gazâya nasb-ı nefs idüp, niyeti hayr olup, "mahzâ etmegi gazâdan çıkarayın, hîç bir melike ihtiyâc göstermiyeyin; hem dünyâ ve hem âhiret elüme girsün" dirdi. Ve bunun zamânında olan selâtîn-i izâm ve mülûk-ı kirâm sıdk-ı niyeti ve hulûs-i taviyyeti olmagın, Bilecük'i feth idicek ana mâni olmayup, belki, "kâfirden ne feth iderse ana helâl olsun" didiler. Anunçün Osmân'a ve evlâdına gâzî dinildi. Zîrâ bunlarun bünyâdı sâyir mülûk gibi mü'mine tagallübile olmayup, hemân mahzâ gazâ vü cihâdile olmagın hakikaten gâzîlik adına bunlarun istihkak-ı zâtîsi olup, ism-i müsemmâya mutâbık oldı".

İbn-i Kemal de eserinde, "Selâtîn-i 'âlî-şân-ı Âl-i Osmân'un vücûh-ı rüchânını, bunların derecât-ı fazlını ve sâir mülûkün cihât-ı noksânını beyân ider" başlığı ile kaleme aldığı bölümde, Neşrî gibi, Osmanlı Devleti'nin gaspedilmiş bir saltanat ve lütfedilmiş bir hükümranlık olmayıp gaza ile vücut bulmasını, tabir-i caizse alâmeti-i farika sayar[39]:

"Ol ziynet-i taht u ârâyiş, tâc-ı illet-i asâyiş gani vü muhtâc olan serdârlar dârül'l-harb-i Rûm'ı âfitâb-ı cihân-gîr gibi zarb-ı şimşîrle açmışlardır, firak-ı muta'ddede-i muta'annide elinden alub ol memâlik-i müteferrika-yı mütemezzıkayı birbirine rabt idüb zabt idince nice yüz-bin kâfir kanın saçmışlardır. Bostân-ı meydân-ı kıtâlde kendü elleriyle dikdikleri nihâl-i nîze-i cidâl yemişlerin yemişlerdir. Küşte-zâr-ı kâr-zârda atları ayaklarıyla dögdügleri cesedler demlerinin hâsılın harcemişlerdir... Sâ'ir selâtîn-i taht-nişîn-i tâcdâr ki, şevket ü 'azametle

38 Mevlanâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ [Osmanh Tarihi-1288-1502]*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2008, s. 28-29.

39 İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman, I. Defter*, haz. Şerafettin Turan, Ankara 1970, s. 17.

cihânda mesel-i sâ'ir gibi şöhret bulmuşlardır, kimi velini'metine küfrânla, kimi mevlâsına 'isyanla, kimi sultânına tuğyanla sâhib-i riyâset olmuşlardır. Sâmânîler, Hulefâ-yı zamâna hilâfla zuhûr buldılar; Gaznevîler, mevlâlarıyla ihtilâfla meşhûr oldılar; Selçûkîler tuğyân u tagallüble medâric-i saltanata 'urûc itdiler, 'isyânda tasallubla ulü'l-emr olan sultânlarının üzerine hurûc etdiler; Hârzemîler ki cihângîrlik tedbîrin kılub 'azm-ı cezm etdiler, kendü mevlâlarına 'âsî olub evvel anlarla rezm etdiler".

Veziriazam Lütfî Paşa'nın Osmanlı Devleti'nin zuhurunu tarifi hayli dikkat çekicidir. Müellif, "hem Selçuk dahi Âl-i Osmân'a mürşid ve pişvâ gibidir" diyerek "akîdeleri pâk" Selçuklular ile Osmanlılar arasında hususî bir irtibat kurar. Gazneliler, Harezmliler ve Salgurîlerin kendi padişahlarına karşı "isyân u tuğyân" ile devlet kurduklarını zikreder. Firdevsî'nin daha Selçuklu hanedanı sona ermeden Osman Gazi'nin "beglendi"ği iddiasına cevaben, "Osmânlı tâyifesi küfrân-ı ni'me olmakdan ziyâde ihtirâz idüb ol ihtirâzlarına göre Allâh Te'âlâ -celle vü 'alâ- bunların ömürlerine ve mallarına ve mülklerine berekât virüpdür. Ve hem bu mübârek tâyifedir ki, ne kadar az kimesne ile düşmana mukâbele itseler, Allâh Te'âlâ fırsat ü nusret virür" ifadelerini kullanır. Osman Gazi'nin zuhuruna kadar "kâfir Mogollar"ın Müslüman âlemine zulümle hükmettiklerini söyleyip, her yüzyılda bir müceddidin İslâm'ı yenileyeceği hadisine atıfla, yedinci yüzyılda Osman Gazi'nin, sekizinci yüzyılda Çelebi Mehmed'in ve dokuzuncu yüzyılda Yavuz Sultan Selim'in dini ihya ettiklerini belirtir[40].

Lütfî Paşa'nın, Osman Gazi'nin "han seçilmesini" anlatırken başvurduğu usûl de, konumuz itibariyle önemlidir. Müellife göre, uc'daki Oğuz beyleri toplanıp, hâlâ Selçuklulara "inkıyâd eden" Osman Gazi'nin katına geldiler ve uzun uzadıya meşveret ettiler. Nihayetinde Osman Gazi'ye şunları söylediler[41]: "...şimden girü Selçukîler'den bize meded ve çare yokdur. Memleketin çoğı ellerinden gitdi. Ve Tatar anların üzerine galib olub ve hem merhum Sultân Alâeddin'den babanıza ve sizlere safâ nazar olmuşdur. *Bu uçlara size icâzet virüb ol beglemişdir öyle olsa* siz hân olmak gereksiz *sizler[d]e saltanata ve hanlığa*

40 Lütfi Paşa, s. 144-153. Ayrıca bkz. Colin İmber, "Osmanlı Hanedan Efsanesi", s. 263-266.

41 Lütfi Paşa, s. 155.

liyakat var. İttifak dahi bulunsun zîrâ saltanat ya ittifakla ya istihkakla olur. Biz sizlere gereği gibi muti' [u] munkâd olavuz ta kim, bu taraflarda dil hoşlugı ile gazâ idelüm". Osman Gazi, bu teklifi kabul ve bu suretle "han" seçildi. Müteakiben Bilecik'i ve *Yarhisar'ı* fethetti, böylece "gazâ ve cihâd çâvi âleme münteşir oldu. Her taraftan ulemâ vü efâdıl Osmân Gâzî iline geldiler". Lütfî Paşa, bu malumatı bazı önemsiz ifade farklarıyla Yazıcızâde Ali'den[42] nakletmiş, fakat bizim italik olarak belirttiğimiz kısımları kaynağına ilave etmiştir. Verdiği bilgiler birlikte değerlendirildiğinde Lütfî Paşa'nın, Osman Gazi'nin tahtı gaspetmediğini, Selçuklu hanedanı sona erince uc'daki Oğuz beylerinin kendisini "ittifak"la han seçtiklerini, liyakati ve gazi kimliği ile "istihkak"la devleti tesis ettiğini ispatlamaya çalıştığı açıkça görülmektedir.

Mehmed Za'îm[43], Osmanlıların inkişafını gaza ile açıklayan bir diğer isimdir. Müellife göre, Ertuğrul Gazi, Sultan Alâeddin'den "kâfire gaza vü cihâd itmek-çün kendüye ve ulusâtına yaylak ve kışlak tâleb" etti; Selçuklu hükümdarı da Domaniç, Bilecik ve Yarhisar havalisini kendisine ihsan edip berat ve menşurunu yazdırdı. Ertuğrul Gazi vefat edince yerine Osman Gazi geçti, "guzât u mücâhidîn 'Osmân Gâzî üzerine cem' olup leyl ü nehâr guzâtla küffâr-ı füccâr vilâyetine segirdüm idüp ele gelen mâl u ganâ'im ile guzât u mücâhidîn ve dilâverân u mübârizîn kuvvet u kudrete irdi. Ve ol etrâfda olan ümerâ-i küffâr dahı Osmân Gâzî'den istîmân idüp sâye-i sa'âdet-esâsında her zamân hûş hâl ve havf-ı a'dâdan dâ'imâ müreffehü'l-bâl olurlardı".

XVI. asrın en önemli tarihçilerinden Gelibolulu Mustafa Âli de Osmanlıların devletlerini gaza ile teessüs ettirdikleri iddiasını dile getirir. Müellif, Ertuğrul Gazi'nin daha Karacadağ havalisindeki iken kendisini gazaya vakfettiğini, maiyetindeki gazilerle gece gündüz gazadan hâli olmadıklarını yazar. Ertuğrul Bey ve Osman Gazi'nin uc'da

42 Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk [Selçuklu Tarihi]*, haz. Abdullah Bakır, İstanbul 2009, s. 872-873. *Oxford-Bodleain Anonimi*'nin nâşirleri, Lütfî Paşa'nın bu ifadelerinin kaynağı olarak mezkûr eseri göstermişlerdir (bk. Yaşar Yücel-Halil Erdoğan Cengiz, "Rûhi Tarihi-Oxford Nüshası", s. 378). Ancak, *Oxford-Bodleain Anonimi*'ninde sadece "Oğuz töresi mûcebince" denilmesine mukabil, Lütfî Paşa'nın "Gün Han vâsiyyeti ve Oğuz Han töresi mûcebince" ifadesinin kullanması kaynağının ya Yazıcızâde ya da ona istinad eden bir başka eser olduğunu göstermektedir.

43 Mehmed Za'îm, s. 135-136.

hükümdar hâline gelmeleri hususunda erken dönem kaynaklarındaki farklı rivayetleri nakleder ve Osmanlı Devleti'nin zuhurunu, Selçuklu Devleti'nin inkıtaya uğraması ve memleketin Tatar beylerinin elinde ağır baskılara maruz kalması süreci ile izah eder, fakat bu süreçte yine gaza faaliyetlerini ön plana çıkartır. Âli'nin naklettiği ilk rivayete göre, Gazan Han'ın gönderdiği ordunun Sultan Alâeddin'i mağlup etmesiyle Selçuklu Devleti nihayet bulmuş, memleket Ebu Said Han zamanına kadar "ümerâ-ı Tatar" elinde perişan kalmış, fakat "ashâb-ı salâh ve erbâb-ı şimşir" Ertuğrul Bey ve Osman Gazi'de saltanatı "nümâyân ve aşikâr görmegin asla Tatar"a iltifat etmemişler, "nev-civân devlet ve pîr-hasletdir deyu" Osman Gazi'ye "ilticâyı tercih" etmişlerdir. Osman Gazi de sabah akşam gaza ve cihada ihtimam göstermiş, bu suretle gün-be-gün şan ve iktidar kazanmıştır. Gelibolulu Mustafa Âli, Sultan Alâeddin'in tarafından Söğüd ve Domaniç havalisinin Ertuğrul Gazi'ye tevcihi, yine "Tatar" olan Germiyanlılarla mücadeleler, Karacahisar Kalesi'nin fethi, Osman Gazi'ye Sultan Alâeddin'in tuğ ve alem göndermesine dair ikinci rivayete de eserinde yer verip, Osman Gazi'nin Selçuklu sultanına yirmi yıl kadar "mîrliva" olduğunu yazar. Müteakiben Selçuklu tahtına Sultan Gıyaseddin'in geçtiğini, ancak onun babasının yerini dolduramadığını, bu yüzden Selçuklu Devleti'nin munkariz olduğunu, "Saltanat-ı Osmaniye"nin ise günden güne istiklal ve itibar kazandığını, gaza ve cihad ile büyüdüğünü kaydeder[44].

Osmanlı Devleti'nin teşekkülünde ve inkişafında gazanın bir gaye ve devletin muharrik gücü mü yoksa sadece bir söylem ve meşrulaştırma vasıtası mı olduğu meselesi, bu yazının muhtevası haricindedir. Ancak buraya kadar nakledilenlerden anlaşılacağı üzere Osmanlı müellifleri, mensubu oldukları siyasî yapıyı, bir gaza ve gaziler devleti olarak telakki ediyorlardı.

3) Takdir-i İlahî/Teyid-i İlahîye Mazhar Devlet

Ahmedî'nin Orhan Gazi'yi "Hakk'ın pâdişâh ettiği"ni yazdığını görmüştük. Osmanlı Devleti'nin ilahî takdir ve teyid ile tarih sahnesine çıktığı, Ahmedî'den sonraki müellifler tarafından da mütemadiyen tekrarlanan bir iddiadır. Şöyle ki, Enverî[45], Hz. Hızır'ın Ertuğrul Gazi'ye; Karamanî Nişancı Mehmed Paşa[46], bir fakihin evinde Kur'an-ı Kerîm'e gösterdiği tazim sebebiyle Hz. Allah'ın rüya âleminde Ertuğrul Gazi'ye; *Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman* müellifi[47], Şeyh Abdülaziz'in ya da Şeyh Edebali'nin rüyasını yorumladığı Ertuğrul Gazi'ye; Oruç[48], Şeyh Edebali'nin Ertuğrul Gazi'ye ve ayrıca Hz. Peygamber'in Köse Mihal'in düşüne girerek Osman Gazi'ye; Kemal[49], Kur'an-ı Kerim'e gösterdiği hürmetten ötürü Hz. Allah'ın rüya âleminde Osman Gazi'ye ve ayrıca Hacı Bektaş'ın kendisine gösterdiği hürmete mukabil Osman Gazi'ye; Âşıkpaşa-zâde[50], Şeyh Edebali'nin Osman Gazi'ye; Neşrî[51], Allah'ın rüya âleminde Ertuğrul Gazi'ye ve Şeyh Edebali'nin Osman Gazi'ye, kendisine ve ahfadına padişahlık verildiği müjdesini ilettiğini kaydederler.

XVI. asır müellifleri de bu ilahî teyid anlatılarına itibar etmiş ve eserlerinde yer vermişlerdir. Hadidî[52], Âşıkpaşa-zâde ve Oruç'taki malumatı meczetmiş; Lütfî[53] Paşa, Âşıkpaşa-zâde'ye atfen Osman Gazi'nin rüyasını nakletmiş; Mehmed Za'îm[54] ise Hadidî'deki malumatı eserine almıştır. Gelibolulu Mustafa Âli, Ruhî'nin Ertuğrul Gazi'nin bir fakihin evinde *Kur'an-ı Kerim*'e gösterdiği hürmet sebebiyle rüyasında Hz. Allah tarafından kendisine ve nesline padişahlık verildiği rivayeti ile bir *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*'daki Ertuğrul Gazi'nin rüyasının Şeyh Abdülaziz tarafından bu minvalde yorumlanması rivayetlerine atıfta bulunarak Osmanoğullarının "te'yidât-ı ilahî"ye mazhar olduğunu belirtir. Bu rüyadan sonra Ertuğrul Gazi'nin "kevkeb-i bahtı şeref-i sa'âdetle bîdâr olub her yerden mu'azzez u muzaffer" olduğunu kaydeder[55]. Taliki-zâde de, "Âl-i 'Osmânun devletlerine sebeb kitâb-ı müstetâb-ı Hüdâ-yı müte'âli i'zâm u iclâl olmışdı" diyerek Osmanlıların zuhurunu takdir-i ilahî dairesinde açıklar[56].

44 Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü'l-ahbâr*, vr. 8a-8b, 9b-10b.

45 "Biri Ertuğrul Beğ'e dir ey cüvân/ Hak seni viribidi tiğ-i bürrân; Feth-i İslâm'a sen olasın sebeb/Senün aslun Rûm-ili'n feth ide hep", Enverî, s. 22.

46 Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, s. 343-344.

47 Anonim (Giesse), s. 10

48 *Oruç Beğ Tarihi*, s. 8-12.

49 Kemal, s. 35-41.

50 Aşıkpaşa-zâde, s. 95.

51 Neşrî, s. 37, 40-41.

52 Hadidî, s. 29-35.

53 Lütfi Paşa, 154-155

54 Mehmed Za'îm, s. 139-144.

55 Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü'l-ahbâr*, vr. 5b, 9a.

56 Taliki-zâde, s. 127.

Kroniklerdeki ilahî teyid anlatılarını, "mitolojik unsur" kabul edip "kolayca bir kenara bırakmak"tansa[57] devletin beşerî tedbirden önce ilahî takdirin mahsulü olduğuna dair kadîm İran, Hind, Türk-Moğol ve İslâm devlet geleneklerinde çeşitli suret ve söylemlerle karşımıza çıkan bir telâkkinin[58] Osmanlılar arasındaki tezahürü ve devamı olarak ele almak icap etmektedir. Bu geleneğe göre, gerçek padişah ve mutlak hükümdar Allah'dır. Nitekim II. Bâyezid devri müelliflerinden Kemal, eserinde Allah'a şöyle niyâzda bulunur[59]:

"Kamu varlık anun katında mahkûm
Kamu sırlar anun katında ma'lûm

Cihânı yogiken ol kıldı mevcûd
Yaradılmış kamu andan umar cûd

Yarattı 'âlemi hükm-î kadimden
Düzetdi hem vücûdını 'azimden

Makamun yokdur iy sultân-ı bî-bâk
Anunçün dendi şâh-ı mâ-'arefnâk

Hudâvendâ ki bu eyvân senindür
Eger ma'mûr eger virân senündür

Kaçan istersün [idersün] virân
Senündür saltanat iy yüce Süphân

Kamu varlık senündür var sensin
Ahadsın hem samed şan sensün"

Taht mücadelesinin ilk perdesini kaybeden Cem Sultan'ın kendisine gönderdiği tazarrunâmeye verdiği cevapta II. Bâyezid ya da onun ağzından bu metni kaleme alan Feridun Bey de, yegâne hâkim-i mutlak ve mâlikü'l-mülûkün Allah olduğu ihtarıyla söze başlar. Allah'ın takdiri ve nedensiz iradesi, devlet düzenini gerekli kılmıştır. Dünyanın yaratılışından kıyamete kadar mülkün ve milletlerin bekâsı, din ve

57 Elizabeth A. Zachariadou, "İlk Osmanlılara Dair Tarih ve Efsaneler", çev. Yunus Koç, *Söğüt'ten İstanbul'a*, haz. Oktay Özel-Mehmet Öz, Ankara 1999, s. 344.

58 Mesela bkz. Halil İnalcık, "Osmanlı Pâdişâhı", s. 74-79

59 Kemal, *Selâtin-nâme*, s. 2-3.

devletin nizâmı dindar ve âdil bir sultanın varlığına bağlıdır. Şimdiki hâlde hükümdarlık Allah tarafından II. Bâyezid'e tevdi edilmiştir. Bütün insanlar için gerekli ve zorunlu olan, padişahın emir ve yasaklarına rıza göstermeleri ve boyun eğmeleridir[60]:

"Çün meşiyyet-i ehadiyyet ve irâdet-i bî-illet ez-hazret-i izzet izzet-i esmâ'ühu ki, pâdişâh-ı hakk ve cihândâr-ı mutlak dürrü'l-milk bi'l-istihkak ve mâlikü'l-mülk ale'l-itlâk hıl'at-i saltanatî ve teşrîf-i memleketî ki, anın atâyâ-yı aliyye ve mevâhib-i seniyyesindendir. Muktazî ve müsted'î olmuşdur ki, ibtidâ-yı bünyân-ı erkân-ı cihân ve üftâd-ı nihâd-ı kevn ü mekân ilâ yevmi'l-kıyâm ve inkırâzü'z-zamân beka-yı kıvâm-ı mülk ü milel ve devâm-ı nizâm-ı dîn ü düvel vücûd-ı şehriyâr-ı dîndâra menût ve merbût olup her vakit ıslâh-ı ahvâl-i re'âyâya ka'im ve her zamân inhâh-ı menâhic-i berâyâya hâkim olmağa bir kâmil-i âdil bulunur. Fülk-i hikmet-i bâliğa-i Rabbânî ve irâdet-i sâbıka-i Yezdânî bi-hükm-i *'Yeryüzüne ancak iyi kullarım mirasçı olacak'* ezimme-i ibâdı ve e'inne-i bilâdı havza-i irâdet ve kabza-i meşiyyetime münkad ve tâbi' kıldı. Pes lâbüd ve lâzım oldı ki, âmme-i ümem ve kâffe-i benî Âdem evâmir ve nevâhî-i pâdişâhîye rızâ ve inkıyâd gösterüp mâdâm ki, inâyet-i İzed-i bî-bedel celle ani'ş-şebîh ve'l-misl karîn-i hâl ve rehîn-i âmâl olmaya, sa'y-i bî-hâsıl ve hareket-i lâ-tâ'il biline...".

II. Bâyezid devri müelliflerinden Oruç bin Âdil, hükümdarın gerekliliği ve onun hükmüne itaat edilmesi anlayışını veciz bir şekilde şöyle ifade eder[61]:

"Kim siyâsetle olur beglik tamâm
Bî-siyâset memleket dutmaz nizâm

Pâdişâhdur bî-gümân Hak sâyesi
Kamu halkun ol olur sermâyesi

Pâdişâh baş olur leşker beden
Bellüdür n'olur çobansuz ola ten"

60 Feridun Ahmed Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, I, İstanbul 1274, s. 292-294 [Metinin aslında, bizim italk olarak yazdığımız, Enbiya Sûresi, 105. ayet aslı ile yer almaktadır]. Bu metnin sadeleştirilmiş hâli için bkz. İsmail Hikmet Ertaylan, *Sultan Cem*, yay. haz. N. Ahmet Özalp, İstanbul 2015, s. 224.

61 *Oruç Beğ Tarihi*, s. 195, 204.

Yine bu telakkiye göre, Allah, devletin idaresini kullarından dilediği kimseye verir. Zira, *Anomin Tevârîh*'in ifadesiyle[62]:

"Hâlıkundur mülk anı ol pâdişâh
Kime dilerse virüp eyleye şâh"

Osmanlılardaki bu devlet telakkisi, kroniklerde hükümdarlara yapılan nasihatler ya da hükümdarların bu minvalde oğullarına yaptıkları vasiyetler/tavsiyeler şeklinde takdim olunan metinlere de aksetmiştir. Bilhassa Osman Gazi'nin Orhan Gazi'ye vasiyeti/nasihatları, XV. asrın sonlarında kaleme alınmaya başlananlardan XIX. asırda yazılanlara kadar birçok eserde farklı varyantlarla karşımıza çıkması itibariyle ayrı bir öneme sahiptir. Mesela eserini II. Bâyezid döneminde kaleme alan Behiştî Ahmed Çelebi, Osman Gazi'nin oğluna nasihatlerini şöyle nakleder[63]:

"Rûh-ı şerîf gibi bu saltanat dahı bize vedî'at-ı İlâhî'dür bunı Hak Te'âlâ ben kulına lutfından ihsân eyledi mümkin oldukça Hak Te'âlâ'nun bendeleri ortasında 'adl ü dâd ile saltanat idüp hilâfet itdüm hıdmet-i dîn-i Muhammedî'de mümkin oldugınca kusûr komayup ferâyiz-i cihâdda celâdet idüp makdûrumı sarf eyledüm leyl ü nehâr ârzû-yı şehâdet birle masâfa mülâzemet eyledüm mukadder degülmiş müyesser olmadı min ba'd ol vedî'at-ı Yezdânî ki niyâbet-i nübüvvetdür bu cemâ'at-ı müslimîn huzûrında sana teslîm eyledüm her nefsi efrâd-ı beşerden kendü nefsün bilesin kendü nefsüne ne câyiz görürsen Müsülmânlara anı idesin cemî'-i vakâyi'-i dîniyye vü dünyeviyye kânûn-ı şerî'at-ı Mustafavî ve üslûb-ı tarîk-i Nebeviyye üzerine olasın şer'e muhâlif kelimât kimden sâdır olursa kabûl itmeyüp yüzine bakmayasın ve cemî'-i tefâsıl-i nasâyihun enfe'i ve ecmeli ve icmâli "İnnallâhe ye'muru bi'l-adli ve'l-ihsân"dür, anunla dâyimâ 'âmil olasın muttasıl gaza u cihâd ehl-i fısk u fesâd elden komayasın sana

62 Anonim (Giesse), s. 38.

63 Behiştî ve diğer bazı Osmanlı kroniklerindeki bu vasiyet metinleri için bkz. Fatma Kaytaz, "Erken Dönem Osmanlı Tarihi Metinlerine Göre Osman Gazi'nin Orhan Gazi'ye Nasihatleri", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, sa: 7 (İstanbul 2016), s. 147-163. Bu nasihatlerin Âta ve Cevdet'teki versiyonları ve değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Hüseyin Algül, "Osman Gazi'nin Oğlu Orhan Gazi'ye Vasiyeti ve Nasihatlarına Kuruluş Devri Osmanlı Devlet Felsefesi Açsından Bir Bakış", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, XII/3-4 (1999), s. 263-267.

ve evlâduna vasiyyet olsun bu hıdmet üzerine müstemirr ü mukarrer olasın tâ kim sebeb-i istidâmet-i mesned-i şâhî olup mûcib-i 'inâyât-ı nâ-mütenâhî-yi İlâhî ola, ümîddür ki ebedü'l-âbâd berekât-ı cihâdda evlâdumuz saltanatıla haşre dek cehd-i cihâd idüp def'-i fesâd ideler.

Mâdâm ki hıdmet-i saltanatda sen re'âyâ vü berâyâ hâlinden gâfil olmayup kimseye gaflet-ile zulm itdürmeyesin ekser umûrda bi-nefsihi mübâşeret idesin yevme'l-cezâda bilmemek kimseye 'özr olmaz halk olındugun hıdmete sâ'î olasın, teshîr-i medâyin ü tehtîh-i bilâd itmekde 'âtıl ü kâhil olmayasın ve şer'e muhâlif 'örf ü bid'atlar ihdâs itmeyesin ve sâbıkâ kânûn olagelmişdür diyü vaz'-ı nâ-meşrû'ı ibkâ itmeyesin ki pâdişâhlar kânûnu'llâh emrinden mukaddem degül ve bâzâra gelenden yükin satandan bâzâr bekleyenler içün hemân iki akçe alasın ve bir sipâhînün tîmârını bî-günâh fâhiş olmayınca alup âhara virmeyesin ve ölicek tîmârını yarar oglı var-ısa ana bildiresin eger oglancugı olup eşmege kâdir degül ise hıdmetin âdemlerine itdüresin ol hıdmete yarayınca ve 'ulûfecilerden olıcak oglı var-ısa yirine yazasın ve benüm içün ceza' ü feza' itmeyüp dâyim du'â ile yâd idüp rûhum şâd idesiz... Ve sen dahı bu nasîhatleri neslen-ba'de-neslin îsâl idesin ki a'kâbumuz ve ahkâbumuz bu kânûn-ıla 'âmil olalar kankısı bu kânûnı tagyîr idüp bu rüsûmı bozarsa Hak Te'âlâ binâ-yı vücûdın bozup harâb ide".

Âl-i Osman'ın atasına atfedilen böyle bir vasiyeti/nasihatı tevsik etmek, şimdiki durumda elbette mümkün ve aslında konumuz itibariyle mühim de değildir. Zira böyle bir metin, müellifler tarafından geçmişi idealleştirme ya da başka bir gaye ile Osman Gazi'nin ağzından kaleme alındıysa bile, en azından Osmanlı devlet düşüncesinde neyin idealleştirildiğini ve bu müessesenin nasıl anlaşıldığını aksettirmesi bakımından kıymetlidir.

4) Ebedî Devlet

Ahmedî'de de gördüğümüz üzere Osmanlı müellifleri, ebediyen yaşayacak bir devletin mensubu oldukları inancındaydılar. Daha Ertuğrul Gazi'ye âlem-i rüyada Allah, "seni ve evlâdunı ve etbâ'unı âlemde ebedî mu'azzez ü mükerrem ve mübeccel ü muhterem kıldım" diye hitap etmiş[64]; Osman Gazi'nin gördüğü düş de Şeyh Edebali tarafından

64 Neşrî, s. 37.

kendisine ve nesline padişahlık muştusu verilmesi şeklinde yorumlanmıştır[65]. Âşıkpaşa-zâde, hanedana "ezelî ve ebedî devlet" müjdesinin verilmesini Şeyh Edebali'nin dilinden şöyle terennüm eder[66].

"Der oğlum nusrat u fırsat senündür
Hidâyet menzili ni'met senündür

Sana verildi baht u düşmesün taht
Ezelî tâ ebed devlet senündür

Senün neslünde âlem rahat ola
Dualar neslüne erden senündür

Yana çıraklarunuz âlem içre
Döşene sofralar davet senündür

İki cihanda hayr ilen anılmak
Neseb ü nesl ilen burhan senündür

Çü Hakdan erdi sana baht u devlet
Cihan içre olan devran senündür

Süleymânı zamanun, menba'ısan
Ki ins ü cinne hem fermân senündür"

Âşıkpaşa-zâde, Fatih Sultan Mehmed'in Otlukbeli'nde Uzun Hasan karşısında zafer kazanmasına rağmen "mürüvvet edip, onun memleketini yıkmadığını, Müslümanları incitmediğini" söyleyip Âl-i Osman'ı şöyle metheder[67]:

"Bu âlün geleni olur ziyâde
Bu âle hükm-i Hak bile sürüldü

Bunlarda adl ü bedl ü lutf u insâf
Bulundı tâ kıyâmet kim sürüldi

65 *Oruç Beğ Tarihi*, s. 8; Anonim (Giese), s. 10. Ayrıca bkz. Hadidî, s. 29-33.
66 Aşıkpaşa-zâde, s. 95. Ayrıca bkz. Emine Sonnur Özcan, "Âşıkpaşazâde Târihi'nde Osmanlı Hâkimiyet Söylemi ve Terminolojisi", s. 148-153.
67 Aşıkpaşa-zâde, s. 227.

Müebbeddir bu haslet bil bu âlde
Nevâlar oldı bu âlde sürüldü"

Bir *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, Osmanlı Devleti'nin kıyamete kadar bâki kalacağı iddiasını tarihî bir hak olarak ilan eder[68]:

"Korkut Ata'dan nakl iderler ki dimiş imiş ki: Hânlık Oğuz Hân vasiyyet(i) mûcebince âhir Kayı Han evlâdına düşse gerekdür; tâ kıyamete dek ol nesilden anı kimse almasa gerekdür. Pes bundan zâhir olur ki Âl-i 'Osmân saltanatı sâyir selâtin saltanatına nispet ne mertebedür".

Ramazan-zâde Nişancı Mehmed Paşa[69] ise devletin bekâsını, bağımsızlık hutbesinin Dursun Fakih tarafından okunmasına bağlar:

"Kara-Hisâr feth olunub içinde cum'a namâzı kılunub, 'Osmân Gâzî kırküç yaşında kendü adına hutbeyi ibtidâ Tursun Fakih nâm ehl-i 'ilm okutdu. Hutbeyi ibtidâ Tursun Fakih'in okumaklığı 'Osmâniye devletinin bekâsına işaretdür".

5) Diğer Devletlerden Üstün Devlet

Ahmedî'nin dünya tarihinin bir cüzü, fakat gaza ve adalet şiarıyla kendisinden öncekilerden farklı olan Osmanlı Devleti tasviri, tedricen yerini hem seleflerinden hem de akranlarından üstün bir Osmanlı Devleti iddiasına bıraktı. Fatih devrinde eserlerini kaleme alan Şükrullah ve Enverî yine Ahmedî ile benzer bir usûlü tatbik ettilerse de aynı dönemin müellifi olan Karamanî Nişancı Mehmed Paşa ilk defa Osmanlı Devleti'nin tarihini müstakil surette yazdı. Bu temayül, erken dönem Osmanlı tarihçiliğinin dönüm noktası olan II. Bâyezid devrinde büsbütün yerleşti. Âşıkpaşa-zâde, Oruç bin Âdil, Kemal, Behiştî Ahmed Çelebi, Edirneli Ruhî gibi müellifler, eserlerini tamamen Osmanlı Devleti'ne hasrettiler; II. Bâyezid'in emriyle İbn-i Kemal Türkçe olarak, İdris-i Bidlisî de Farsça olarak mufassal Osmanlı tarihleri kaleme aldılar[70]. Neşrî, yine II. Bâyezid döneminde tamamladığı eserinde

68 Yaşar Yücel-Halil Erdoğan Cengiz, "Rûhi Tarihi-Oxford Nüshası", s. 370.
69 Tevki'î Mehmed Paşa, s. 7.
70 II. Bâyezid dönemi Osmanlı tarihçiliği ve ilgili literatür için bkz. Halil İnalcık, "Osmanlı Tarihçiliğinin Doğuşu", çev. Fahri Unan, *Söğüt'ten İstanbul'a*, haz. Oktay Özel-Mehmet Öz, Ankara 1999, s. 93-117; Erhan Afyoncu, *Osmanlı Araştırma Rehberi*, s. 9-16.

Osmanlı tarihini dünya tarihinin içinde ele alsa da Âl-i Osman'a başka bir gözle bakılması gerektiğini hemen eserinin ilk satırlarında ifade ediyordu[71]:

"Bu tabaka, ba'de Resûlu'llah aleyhi's-selâm ve'l-Hulefâi'r-Râşidîn, efdâlü'l-guzât ve'l-mücâhidîndür. Egerçi bunlar zamânen ve zikren muahhar; ammâ rütbeten ve kadren mukaddemdür. Teehhür-i zamânı, takaddüm-i rütbete münâfî degüldür. Nitekim, Hazret-i Risâlet hâtemü'n-nebiyyîn ve seyyidü'l-mürselîndür".

İbn-i Kemal, II. Bâyezid tarafından eserini yazmakla görevlendirmesini anlatırken, bir bakıma kendisinin de niçin Osmanlılara hasredilmiş bir tarih kitabı yazdığını, Âl-i Osman'ın şahsında Osmanlı Devleti'nin tarihte işgal ettiği mevkiiye işaretle izah eder[72]:

"Hazret-i şerifinin, ki nâsıb-i râyât-i İslâmdır, dahi sâhib-i kerâmet olan eslâf-ı kirâmının, câmi'-i menâkıb-ı eşrâf-ı selâtîn-i 'azâmdır, akdâm-ı ikdâm ve eyâdî-i ihtimâmla a'lâm-ı İslâmı ref' itmişlerdir, kâffe-i enâmdan mesâ'ib-i eyyâmı ve nevâ'ib-i a'vâmı keff ü def' itmişlerdir, beyne'l-enâm meşhûr ve elsine-i havâss u 'avâmda mezkûr olan meâsirleri, ki mefâhir-i eyyâm-ı İslâmdır, cerîde-i dühûre ve harîde-i eyyâm-ı şühûre sebt ola, ol letâyifle sahâyif-i ley ü nehâr pür-nigâr olub, ol ferâyid-i fevâidle gerden-i zaman ârâyiş ve ol cevâhir-i zevâhirle gûş-ı çarh-ı gerdân ziynet bula".

İbn-i Kemal, Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerden üstünlüğünü somut gerekçelerle ortaya koymaya çalışır. Müellife göre, bunlardan ilki, Osmanlı hâkimiyetinin mutlak ve merkezî karakteridir. Öyle ki ister reayadan birisi, ister kul, ister padişah damadı, isterse de şehzâde olsun herkes padişahın emrine itaat etmek zorundadır; diğer hükümdarların saltanatları ise ancak bir kuru itibardan ibarettir[73]:

"Vech-i sâni bu ki: Emr-i emâret ki âmme-i en'âm ve kâffe-i hâss u âmm içinde kavânîn-i şâhî ve âyîn-i pâdişâhîyi temhîd ve tenfîzden ibâretdir, bunların şânında hatm olmuşdur. Hümâ-yı himâyetlerinde olan vilâyetlerinde eger ra'iyyetdir ve eger leşkerîdir ve eger subaşılar ve eger sancak-begleridir, fermân-ı sultâna itâ'at her birinin üzerine hatm olmuşdur. Misâl-i vâcibü'l-imtisâllerine eger nökerdir ve ger kuldur eger gübegüdür ve ger oguldur, hiç ahad "kâinen-men-kâne" izhâr-ı şi'âr-ı isyân etmek hadd-i imkânda degildir. Kalan şehriyârların saltanatları ki vardır, hakikat-ı hâle bakıcak bir kuru itibârdır... Her birinin ibâdı ve bilâdı var, dillerinde izzet ü ikbâlin adı var, agızlarında ol bâlın dâdı yok, bellerinde kemer-i mücevher ve başlarında efser-i zer, amma oturdukları serîr-i berbâdın bünyâdı yok. Efserleri, tâc-ı ser-i hûd-hûd gibi bî-revâc; nişânları, tuğra-yı dem-i tâvus gibi nâ-revâ; haşemleri, çeşm-i horos ve pertezrev gibi pîrâste vü âreste, haşem-ı sultândan bî-pervâ. Kimisi hüddâm-ı hükkâm elinde mağlûb u menkûb, mahdûm u mahkûm, saray içinde mahsûr, tasarrufı kendü kasrına maksûr; kimisi cem'iyyet-i evbâşla baş olmuşdur, ol germiyyet geçicek ayakda kalur..."

Osmanlı Devleti'nin inkişafının bir diğer sebebi ise İbn-i Kemal'e göre, memleketin tabii zenginliği ve reayanın refahıdır, ki bu da kalabalık bir ordunun istihdamını sağlamıştır[74]:

"Vech-i sâlis bu ki: Esbâb-ı şevketleri ve âlât-ı miknetleri sâir selâtîn-i sâhib-i serîrden vâfir, bâki mülûk-ı tâcdâr u tahtgîrden çokdur ve fart-ı sîm ü zerle, vüs'at-ı mülk ü kişverle, kesret-i hayl ü leşkerle Haydar-i zamân ve Ferîdûn-ı devrân olmuşlardır, cihânda sânîleri yokdur. Amma sîm ü zer ki serverlik medârının kararı âna menbûtdur, tâcdârlık dârının çâr divârının pâyandânı âna merbûtdur, "Lâ-mülke illâ bi'r-ricâl ve lâ-ricâle illâ bi'l-mâl"... gılmân ve cevârî her akından ırakdan ve yakından leyl ü nehâr mâ-i cârî gibi ardı kesilmez, akub gelür. Dârlarının toprağı sîm ü zer ma'denidir, kazanç ehli el urub kazınca altını gümüşi eliyle komuş gibi alabildigince alur. Kalan beglerin genclerindeki dürr ü cevher, rencberlerin alnı deridir; arkalarındağı nâfe-i vaşak ve puşt-ı kakum, il sırtından çıkmış deridir; bağlarının sebze-zârı yetimligin azâb-ı elîmiyle pür-sûz olan öksüzlerin gözleri çeşme-sârından akan cûy-bârla sîrâb olur. Çırâğlarının fitili ki sûhte-dillerin zebân-ı hâlidir, pîre-zen bîvelerin gözler nûrın döküb kazandıkları iç yağıyla pür-tâb olur... Saraylarının dîvârın âbâd eylemekiçün dârü'l-mülklerinin bünyâdın kazarlar. Sakf-ı zer-kârlarının halliçün zahm-ı çûpla anca bî-çârelerin bağrın ezerler. Mülûk-ı Acem ol tarafa sülûk iden tüccârın yolların urub tekrâr târâc iderler, adın bâc korlar; selâtîn-i Mısr u Şam, diyârlarında olan maldârları dâr-ı

71 Neşrî, s. 30.
72 İbn-i Kemal, I, 36-37.
73 İbn-i Kemal, I, 17-19.
74 İbn-i Kemal, I, 19-22.

müsâdereye çeküb kuvvet-i yevmiye muhtâc korlar. Arab ve Acem ve Türk ve Deylem selâtîninin mersûm-ı ma'lûmlarından mezkûr bid'atler ihrâc olıcak, etrâf-ı âlemde olan memâlikin kavânîn-i emâret üzerine hazînelerine vâsıl olıcak, Rûm'un yalnız bâcına ve harâcına mu'âdil olmaz, ma'denlerinin mahsûlüne hâsıl-ı bahr ü kân mümâsil olmaz. Amma mülk ü kişver ki hayl ü leşkere virmege ve âlât-ı sefere sarf etmege sîm ü zer andan hâsıl ve vâsıl olur, bu füshat ü vüs'atle ki bunların var[ı] hiç bir melikin yokdur; sâir memâlikin cümlesine mukabil olur. Zîrâ, memleket ü kişver, imâret olmuş diyârdan ibâretdir, harâba yer hesâba gelmez, ki ol hemîn bir aşı çıkmaz imâretdir. Merzubûm-ı Rûm, serâser sarây-ı cemâl-i cihân-ârây-ı dilber gibi ma'mûrdur... Rûm'un bir günlük yerinde olan şenlik sâir diyârın bir aylık yerinde yokdur. Bu i'tibârla ol iklîm etrâfındagı ekalîmin iz'âfından şüphe yok ki çokdur. Amma leşker ki merzbânlık nerdibânının pâyesidür, bâzâr-ı kâr-zâr bazirgânının sermâyesidür, bunlarda sâir selâtînden vâfirdir. Bu mahalde cidâle mecâl yokdur, zâhirdir. Zîrâ ekâlim-i ma'mûrelerinin her günci tobtolu genc ve mal-dâr kişverleri ricâl-i cidâl ile ve ibtâl-i kıtâl ile mâl-a-mâldır. Bir yerde ki merd-i neberd çoğ ola ve malın ve menâlin haddi yoğ ola, gerekdir ki sâir kişverden anda leşker vâfir ve kul ve nöker artuğ ola".

Nihayet İbn-i Kemal, Osmanlı Devlet nizamının "istikrâr ve istimrâr"ının temeli olarak kul sisteminin tatbikini görmekte; Abbasîlerin, Sâmânîlerin ve Selçukluların kendilerine tâbi beylerin isyanlarıyla yıkıldıklarına işaretle Osmanlılardaki uygulamayı müdafaa etmektedir[75]:

"Bu hod ma'lûmdur ki selâtin-i âlî-şân-i Âl-i Osmân'ın...ayîn-i metînleri ve kavânîn-i mübeyyenleri muktezâsınca mahkûmlarında eger âzâdedir ve ger kul mahdûmü'l-küll olmağa kabil kimse zuhûr etmemişdir. Bu kavânîn-i kadîm ve âdet-i kavîm ki sebeb-i istimrâr-ı nizâm ve istikrâr-ı intizâm-ı umûr-ı cumhûr olupdur. Mua'kıd-ı kava'id-i riyâset ü siyâset te'bîd ü teşdîdden hüsn-i tedbîrlerinin te'sîriyle zuhûr bulupdur. İlhâm-i Rabbânîyle bilmişlerdir ki hüddâm-ı

75 İbn-i Kemal, I, 27-29. Müellifin Osman İmparatorluğu hakkındaki bu düşünceleri hakkında değerlendirmeler için bkz. İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman, VII. Defter*, haz. Şerafettin Turan, Ankara 1991, s. LII-LIX; Kemal Paşa-zâde, *Tevarih-i Âl-i Osman, X. Defter*, haz. Şefaettin Severcan, Ankara 1996, s. LXXII-LXXVII.

devlet makam-ı tâ'atda bir vechile müstevîü'l-ikdâm olmak gerek ki birisi câdde-i itâ'at ü inkıyâddan hurûca ikdâm etmege ihtimâl olmaya. İ'lâm-ı Rahmânî ile ma'lûm kılmışlardır ki gılmân-ı hidmet âsitân-ı sa'âdet-âşiyânda şöyle yeksân gerek ki kimsesi semend-i himmet-i bülende binüb meydân-ı saltanatda cevelân itmege mecâl bulmaya. Gerçi asl-ı azîm-i Osmânî'den zâhir olan hilâfet-penâh pâdişâhların dergâh-ı âsmân-iştibâhları leyl ü nehâr mihr ü mâh gibi hidmetkârla tolmak dîvân-ı âlî-şânlarına lâyıkdı, ol nesl-i kerîm İlhanî'den zuhûr bulan cihânistân sultânların âsitân-ı sa'âdet-âşiyânlarında felek-i tahtgâh ve sitâre-i sipâh-sâlârlar olmak mezîd-i azamet ü şevketlerine muvafıkdı. Amma silk-i mülkün devâm-ı nizamına ve zemân-ı cihân-bânîligin imtidâdına dıraht-ı sâye-dâr-ı baht-ı pâyidâr ve devlet-i ber-karârın bîh-i sahtının iştidâdına münâsib ü mülâyim olmadığı sebebden ol vaz'a râzı vü kail olmadılar. Bîm-i nâl ü hîmden hazer idüb hâldeki mezîd-i celâle mâil olmadılar... Hakk bu ki bu bâbda faslü'l-hitâb hikmetle iş etdiler... Hulefâ-yı Âl-i Abbâs'ın hânedân-ı sâbitü'l-esâsı, tufân-ı isyân-ı huddâm-ı âlî-şân ve gılmâ-ı mevâlî-nişânla seylâb-ı fitne toldı. Ekser mülûk-ı taht-nişîn ve selâtîn-i rûy-ı zemînin binâ-yı saray-ı kadr ü i'tibârı, sâhib-i şevket ü iktidâr-ı mevâlî-yi âlî-mikdâr elinde harâb oldı. Âl-i Sâmân isyân-ı gılmân evcinden bî-ser ü sâmân olub ol hânedânın sadr-ı âlîsi mevâlî-yi zü'kadr elinde yıkıldı. Ve kuvved-i tuğyân-ı Mahmud Sebüktegin ki Sâmânîlerin bende-zâdelerindendir, dûd-mân-ı Abdülmelik bin Nûhî pür-dûd kaldı. Âl-i Selçuk ki sancak-ı zafer bayraklarının mencûkı ayyûk-sây idi, âfitâb-ı cihân-tâb gibi mâh-çe-yi râyet-i devletleri âlem-ârâî idi, mevâlî-zâdeleri Harezm-şahın dûd-ı isyâniyle ol selâtîn-i âlî-şânın hânedân-ı bahtı siyâh oldı, dest-i nekbet ile âyet-i savletleri intimâs bulub pây-ı felâket ile râyet-i şevketleri intikâs buldı".

Hadidî, Osmanlıların seleflerinden üstünlüğünü, İbn-i Kemal gibi müesseseler yerine, dinî bir zaviyeden izah eder[76]:

"Hususâ Âl-i Osmân ehl-i İslâm
Kamu gazî vü âdil hûb-fercâm

Selefden kim Nizâmî Hamse yazmış
Dahı Firdevsi kim Şeh-nâme yazmış

76 Hadidî, s. 21.

Tabî'at kuvvetin harç eylemişler
Mülûk-ı mâzîyi derc eylemişler

Çoğı kâfirler ü bî-dinleridi
Sitem-kârân u bed-âyînleridi

Kimi Fir'avn'idi Nemrûd u Dahhâk
Kimi Şeddâd u Âd u gebr ü nâ-pâk

Bunlar sünnî müsülmân pâdişâhlar
Kamu dîn ehli âdil gazî şehler

Bunlarun kıssası câna safâdur
Bular sultân-ı şer'-i Mustafâ'dur

Kılıç cârubı idüp râh-ı dînün
Kavî katilleridür müşrikînün

Gurûr ehline idüp intikamı
Virürler emr-i şer'a intizâmı

Husûsâ devr-i sultân-ı mu'azzam
Süleymân, şâh-ı zamânı hân-ı a'zâm

Zamânında ehl-i ilmün hoş huzûrı
Safâ vü şevkı zühhâdun sürûrı

İşidürüz her ehl-i pîşelerden
Du'â-i hayr iderler gûşelerden

Müslümân gazi ulu şâhdur bu
Zemîn üstine zıllu'l-lâhdur bu"

Lütfî Paşa, Hz. Peygamber ve Hülefâ-i Râşidîn'den sonra İslâm coğrafyasında teşekkül eden bütün devletlerin birer kusuru olduğunu belirtir. Müellife göre[77], Emevîlerden bazıları haricîlikle, Abbasîlerden bazıları itizalle ve rafizîlikle, Benî Leys, Âl-i Büveyh ve Âl-i Fatimî'nin ekseri Karmatîlik ve ilhad ile meşhur; Gazneliler, Harezmliler ve Salgurlular, efendilerine isyan ile maruf idiler. Buna mukabil Osmanlılar

77 Lütfî Paşa, s. 144.

ise, "'akideleri pâk ve sünnî müslümânlar ve mekârim-i ahlâk ve kânun-ı selef-i selâtin ile ve ka'ide-i 'alîşân, havâkin ile zinet bulub, tâc u tahta lâyık kimesneler"di. "Zîrâ hilye-i şer'le ârâste ve sünnet-i Hazret-i Resulu'llâh -aleyhisselâm- ile pîrâste ve gazâ vaktinde her biri Rüstem-i Dâstân olub ve rûy-ı zemîni ûn-ı melâhide ile mâlâ-mâl ve küffâr-ı bed-girdâr kanı ile yeryüzin deryâ-misâli itmişlerdir".

XVI. asrın sonlarında Taliki-zâde Mehmed Subhî, Osmanlıların, Hz. Peygamber'den itibaren İslâm âleminde hükümran olan bütün hanedanlardan/devletlerden ve ayrıca kendi zamanındaki diğer devletlerden üstün olduğunu yirmi maddede izah eder[78]. Müellif, bu üstünlük sebeplerinden bazılarını Osmanlı padişahlarının, Sünnî Müslüman, nesep üstünlüğüne sahip, şeriata riayetkâr, hepsinin bahadır ve şair, taundan masun, yedi iklime mâlik, her sultanın babasından daha fazlasını başarması, adem-i istimdâdları gibi doğrudan hanedanın şahsına atfettiği meziyetlerle izah eder. İkinci olarak devletin payitahtının İstanbul olması; hem karalarda hem de denizlerde hükümranlık tesisi; Haremeyn'i himaye etmesi; "Yanık'tan Tebriz'e kadar dört aylık yol genişliğindeki" memleketin mamur, reayanın müreffeh ve farklı din mensuplarından müteşekkil olması; zengin bir devlet hazinesinin varlığı, müsadereye başvurulmaması ve güçlü bir ordusunun bulunması gibi vasıfları üstünlük sebepleri olarak zikreder:

"Beşinci hâssa leşker-perverîdür. Devr-i Âdemden berü muvazzaf seksen bin müşâhere-hvâr kula mâlik olub, her gün kapusında 'ulûfe ala bunca bin zu'amâ ve erbâb-ı timârdan gayrı hiçbir târîhde bir devletde otuz bin müşâhere-hvâr olmak müyesser olmamışdur. Kızılbaş, ki 18 oymak olub, bu zirk olınan on sekiz oymagun 'umdesi, ki Şâh-ı 'Acemden 'ulûfeye mutasarrıfıdur, Nev-rûz güni hâline göre tonluk virürler. Cümlesi üç bindür. Bin beş yüzine iç kurçısı dirler. Anlar mu'teber ve Şâha yakındur. Ve bin beş yüzi taş kurçısıdur. Bunlar anlardan firûd-pâye dururlar. Bunlardan gayrı Şâh kapusında hazineden 'ulûfe yir leşker yokdur. Özbeksitân Hânı 'Abdullâh, ki otuza karîb pâdişâh ber-endâht eyleyüb, illerin ellerinden almışdur, toksan bin Tatar leşkerine mâlikdür. Emma Şâh eşiğinde tonluk dirler, anda gönlek dirler. Özbek korçısına çöre dirler. Altı bin nefer çöreye gönlek virür. Ve kapusında olan şâgird-pîşe bu altı binde dâhildür...Ve

78 Taliki-zâde, s. 115-133

Frengistânda kat'a 'ulûfe olmaz. Sefer lâzım gelse, atluya günde on beş, piyadeye beş akçe ideler; seferden döndükde kat' iderler"

Taliki-zâde, Osmanlıların üstünlüğünün diğer sebepleri olarak da devletin mutlak hâkimiyetini vurgular:

"On üçinci hâssa safvet-i saltanat. Âyîne-i ikbâlleri jeng-i şâ'ibeden tâbnâk ve 'ayne-i iclâlleri seng-i nâ'ibeden pâk olub; devlet-i bi-'adîllerinde sehimleri ve mahâvif-i nevâ'ibden bîmleri yokdur. Gülistân-i sa'âdetlerine isâ'etle nazar idenün gözleri çeşm-i nergis gibi bî-nûr ve mekân-ı Süleymânî-mekânetlerine mûr-ı bî-mikdâr gibi kemer-i ısrârı miyân-ı istikbâra üstüvâr eyleyen pây-sây-ı sütûr-ı fütur olur. Düvel-i sâbıka ve selâtîn-i lâhikada emn ü amân yog idi. Bir beg yâ bir paşası miknet ü kuvvet bulsa, fi'l-fevr hurûc ve câdde-i tâ'atdan 'urûc iderdi. Cümle 'Acem pâdişâhları böyle zuhur ide-gelmişlerdür....

On yedinci hassâları edebdür. Edeb-i azvâ-yı ilâhîden bir Pertev-i lâmiü'n-nûrdur, ki deycûr-ı fısk [ve] zulm-i ol nûr-ı müstelzimü'l-hubûrla dûr olur. Hiç bir devletde bu dûdmân-ı şâmihü'l-erkânda olan edeb ü vakar olmış degüldür. Hattâ, havâsî ve huddâm bir kimesneye ta'assuben zulm ü ta'addî itmek isteseler, bir isnâd-ı mâ-lem-yekün eyleyüb, üzerine bir sicill itdürüb suret-i şer'a koymayınca zulm idemezler. Bu delâlet ider ki edeb kemâl-i kuvvetde ola....

On tokuzıncı hâssa nüfuz-ı emr-i mutâ'dur. Akâsî-yi arzda bir kapucı varur, yüz bin âdeme hükûmet ider bir emîri fermân-ı mutâ' birle nâ-peydâ ider. Şâh Tahmâsb bir hânın katl murâd itse, anun câ-nişîni olmağa müsta'idd olan a'mâmından birine yirin virüb, iki dirâz rîsmânı şahs-ı megzûbun 'aleyhün boynına takub, her bir ucına onar on beşer âdem yapışdurub, bu vechle bogdurub, akvâm u kabâ'ilin kanda sehîm iderlerdi. Yoksa, re'sen bir âdemi katle kadir degüldi. Hükminün nüfûzı bu mertebede idi. Frengistânda 'âdet böyledür ki, Doj Beglerde istiklâl yokdur. Venedikün iki bin sekiz yüz begi vardur. Birbirinden icâzetsiz bir habbenün tasarrufına kadir degüllerdür. Ve bunlarun bir yerden bir akçe gelürleri yokdur. 'Â'ideleri ancak ticâretdendür. Doj Beg, ki cümlenün başıdur, anun günde ol altun 'ulûfesi vardur. Bu zikr olınan iki bin sekiz yüz begün re'yinden hâric dâne-i hardâl tahrik idemez. Her ne iderse cümlenün ittifâkıyle ider, illâ şehrün dellâllerinün azl ü nasbına müstakilldür. Doj Begün elindedür. Anları 'azl ü nasb itmek Doj Beg'e mevkûfdur. Divânlarınun çavuşları şehrün dellâlleridür.

Sabâh gelüb, çâşt-o sultânîye değin dîvân-hâneyi silüb süpürürler. Ve masâlih-i dîvânîyi görerler. Karınları acıkdugı zamânda çan çalınub, evlü evine varub, yimege gidüb, andan sonra bâzâr ka'im olub, dellâllik eyleyüb; ikindü zamanına değin yine çan çalınub, gelüb, divânda hidmet iderler..."

SONUÇ

Görüldüğü üzere gerek Ahmedî gerekse muahhar müellifler, Osmanlı İmparatorluğu'nu, kendisinden önce tarih sahnesinde boy göstermiş bütün devletlerin fevkinde, hükümdar soyuna mensup, teyid-i ilahîye mazhar olmuş bir hanedanın gaza faaliyetleri ile kılıç hakkı olarak teessüs ettirdiği ebedî bir devlet olarak tavsif ve tarif etmektedirler. Bu telakki, iki asır zarfında farklı müellifler tarafından hadiselerin anlatımında muhtelif, fakat esasta müşterek surette dile getirilmiştir. Osmanlı İmpatorluğu'nun gerçekten de bu vasıflara sahip olup olmadığı meselesi ise, ancak günümüz modern tarihçisi için bir anlam veya akademik/bilimsel bir kaygı ifade eder. Zira, tıpkı günümüz araştırmacısı gibi, Osmanlı müellifi de kendi medeniyetinin mensubu olduğu kadar mahsülüdür ve ancak kendi medeniyeti dairesinde tahlil edildiği sürece anlaşılabilir.